

Goed gedrag kun je leren!

Straatmuzikanten van Twan de Vos

If a man does not keep pace with his companions, perhaps it is because he hears a different drummer. Let him step to the music which he hears, however measured or far away.

Henry David Thoreau

Naam : Marja Broks

Studentnummer : 1029054

Datum : juli 2011

Inhoudsopgave:

Voorwoord	III
Samenvatting	IV
Hoofdstuk 1 Inleiding	1
1. 1 Verlegenheidsituatie	1
1. 2 Doel in en doel van van het onderzoek.....	3
1. 3 Onderzoeksvragen en deelvragen.....	3
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader.....	5
2.1 De methodiek PBS	5
2.1.1 Ontstaan PBS	5
2.1.2 Kenmerken PBS	5
2.1.3 Theorieën waarop PBS gebaseerd is	7
2.2 Ervaringen met PBS	8
2.3 Invloed PBS op het werk van de leerkrachten	8
2.4 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen	9
2.5 Samenvatting	9
Hoofdstuk 3 Opzet van het project	10
3.1 Stappenplan	10
3.2 Onderzoeksinstrumenten.....	11
3.2.1 Vragenlijst leerkrachten	11
3.2.2 Vragenlijst leerlingen	12
3.2.3 Database	12
3.3 Onderzoeksgroepen	13
Hoofdstuk 4 Resultaten	14
4.1 Ervaringen leerkrachten met PBS.....	14
4.1.1 Ervaringen leerkrachten onderbouw met PBS	14
4.1.2 Ervaringen leerkrachten middenbouw met PBS	15
4.1.3 Ervaringen leerkrachten bovenbouw met PBS	15
4.1.4 Zelfbeoordelingsonderzoek van PBS	15
4.2 Invloed PBS op het werk leerkrachten	16
4.3 Behoeften leerkrachten bij werken met PBS.....	17
4.4 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen	18
4.4.1 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen volgens de leerlingen en de leerkrachten	18
4.4.2 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen volgens de database	19
4.5 Ervaringen van de leerlingen met PBS.....	20
4.5.1 Ervaringen met verwachtingen PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten.....	20
4.5.2 Ervaringen met veiligheid PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten	21
4.5.3 Ervaringen met beloningen PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten.....	22
4.6 Dit wil ik nog schrijven over PBS	23
4.7 Samenvatting	23

Hoofdstuk 5 Conclusies, discussie en aanbevelingen	25
5. 1 <i>Conclusies</i>	25
5.1.1 Ervaringen leerkrachten met PBS	25
5.1.2 Invloed PBS op het werk leerkrachten	25
5.1.3 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen	25
5.1.4 Ervaringen van de leerlingen met PBS	26
5. 2 <i>Discussie</i>	26
5.2.1 De verhuizing	26
5.2.2 Beperkingen vragenlijsten	26
5.2.3 Preventieve werking PBS	27
5.2.4 Beloningen	27
5.2.5 De database	27
5. 3 <i>Aanbevelingen</i>	27
5.3.1 Implementatie PBS	27
5.3.2 De database	28
5.3.3 Vervolgonderzoek	29
Literatuurlijst	30
Bijlagen	33
Bijlage 1 - Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support	33
Bijlage 2 - Vragenlijst leerkrachten	36
Bijlage 3 - Vragenlijst leerlingen	46
Bijlage 4 - Registratie Gedragsincidenten	51

Voorwoord

Dit verslag toont de resultaten van mijn theoretische en praktisch onderzoek naar de invloed van Positive Behavior Support (PBS) op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert.

SWPBS (Schoolwide Positive Behavior Support), kortweg PBS, is een methodiek ontstaan in de Verenigde Staten om gewenst gedrag van kinderen te vergroten. Ook in Europa, met Noorwegen als koploper, wordt PBS ingezet om gedragsproblemen preventief en positief te benaderen. Er is inmiddels een jaar met PBS op Het Mozaïek gewerkt. Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten en leerlingen met PBS? De theoretische onderbouwing van dit onderzoek is vooral gebaseerd op Amerikaans en Noors onderzoek. Op basis van de bevindingen kom ik tot aanbevelingen over de toekomstige toepassing van PBS binnen ruimten die Het Mozaïek als ‘openbaar’ definieert.

Met het schrijven van dit verslag sluit ik de Master opleiding Special Educational Needs af. Tijdens deze opleiding heb ik veel geleerd, werden er verbanden gelegd, heb ik geleerd kritisch te zijn en heb ik handvatten gekregen voor de toekomst.

Mijn dank gaat uit naar mijn praktijkbegeleiders voor de begeleiding gedurende het praktijkonderzoek. Tevens bedank ik mijn ‘critical friends’ van de Master opleiding en mijn collega’s van Het Mozaïek die mij gesteund hebben en bereid waren mij te helpen. Tot slot wil ik mijn familie bedanken die veel begrip heeft opgebracht voor de tijd die ik spendeerde aan deze opleiding.

Marja Broks
juli 2011

Samenvatting

Achtergrond

In het schooljaar 2009-2010 is op Het Mozaïek, als één van de eerste scholen in Nederland, een begin gemaakt met het invoeren van het programma ‘Goed gedrag kun je leren!’ (Positive Behavior Support - PBS). Op scholen in de Verenigde Staten en in Noorwegen waar PBS ingevoerd is, zijn gedragsproblemen afgenomen en de positieve sfeer in de scholen is toegenomen. Er ontstaat een omgeving die het leren van de kinderen bevordert. Met PBS wordt een veilig klimaat op school gecreëerd waarin geen kind wordt uitgesloten en geen leerkracht hoeft door te zwoegen zonder ondersteuning.

Doel

Er is inmiddels een jaar met PBS op Het Mozaïek gewerkt. Welke invloed heeft de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van de school binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert?

Methode

Naar aanleiding van de gelezen literatuur worden de ervaringen van de leerlingen van de bovenbouw en de leerkrachten van Het Mozaïek met PBS gepeild. De gegevens op de praktijkonderzoeksvragen worden verzameld door vragenlijsten voor de leerkrachten en leerlingen en een Excel database met gedragsincidenten.

Resultaten

De theorie en praktijk worden in verband met elkaar gebracht en van daaruit worden aanbevelingen gedaan over de toepassing van PBS in de toekomst.

Alle leerkrachten en bijna alle leerlingen van Het Mozaïek staan positief tegenover PBS.

De leerlingen geven aan door PBS de gedragsverwachtingen te weten voor de verschillende ruimten. De leerkrachten bevestigen wat in de literatuur gezegd wordt: PBS bevordert gewenst gedrag en probleemgedrag neemt af. De gegevens uit de database bevestigen noch ontkennen dit. Dit zal over een langere periode bekeken moeten worden.

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 Verlegenheidsituatie

Het Mozaïek

Het Mozaïek in Hilversum is een christelijke school voor speciaal basisonderwijs (sbo).

Op Het Mozaïek zitten 181 kinderen (teldatum 1 oktober 2010) verdeeld over twaalf groepen. Het schoolteam bestaat uit een directeur, twee administratief medewerkers, een systeembeheerder, een conciërge, een leescoördinator, twee gymleerkrachten, achttien parttime en twee fulltime werkende leerkrachten, een intern begeleider, een logopedist, een fysiotherapeut, een gedragsspecialist, een orthopedagoog/GZ-psycholoog en een maatschappelijk werker. Er zijn twaalf groepen: vier onderbouw-, vier middenbouw- en vier bovenbouwgroepen. De kinderen worden op leeftijd ingedeeld in de groepen.

De kinderen die Het Mozaïek bezoeken hebben een beschikking van de PCL (permanente commissie leerlingenzorg) gekregen, omdat de kinderen niet of onvoldoende van het basisonderwijs kunnen profiteren.

Het Mozaïek biedt onderwijs en zorg aan kinderen die moeilijkheden ondervinden in hun ontwikkeling en zich door een complexe problematiek de leerstof van het basisonderwijs niet vanzelfsprekend eigen maken (schoolgids 2010 – 2011).

Van complexe problematiek is sprake bij de volgende factoren (of een combinatie van factoren):

- een algehele ontwikkelingsachterstand
- achterstand, dan wel een problematisch verlopende sociaal – emotionele ontwikkeling waardoor tevens onderwijsachterstand is ontstaan
- een disharmonisch ontwikkelingsprofiel waarbij een ernstige onderwijsachterstand geconstateerd wordt
- specifieke ontwikkelingsstoornissen als Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD), Oppositional Defiant Disorder (ODD) of een aan autisme verwante stoornis
- specifieke leerstoornissen zoals non-verbal learning disorder (NLD), dyslexie of dyscalculie

De werkwijze van Het Mozaïek

Op Het Mozaïek is de leerling het uitgangspunt. Ieder kind heeft mogelijkheden en behoeften en de leerkrachten proberen het onderwijs daarop aan te laten sluiten. De positieve houding van de leerkrachten, die de kinderen uitnodigt om zelf actief aan de slag te gaan, is van wezenlijk belang binnen het onderwijs op Het Mozaïek (schoolgids 2010 – 2011).

Het Mozaïek vindt veiligheid, structuur en duidelijkheid voor alle kinderen in de school belangrijk.

Onderzoek en ervaringen (Onderwijsraad, 2010; Van Heteren, Smits & Van Veen, 2000, in Van der Doef, 2004; Van den Hoofdakker, 2003) laten zien dat kinderen minder gedragsproblemen vertonen in een omgeving die overzichtelijk en duidelijk georganiseerd is. Op Het Mozaïek wordt een gestructureerde klassensituatie geboden in tijd, materiaal (vaste plekken van materiaal) en ruimte (vaste klassenindeling). In alle klassen staat op het bord het dagprogramma (pictogrammen en geschreven). Aan het begin van de dag en na iedere pauze wordt het dagprogramma besproken.

Op Het Mozaïek wordt gewerkt met het GIP-model en Taakspel. Dit zijn programma's gericht op het verbeteren van de klassenorganisatie, op het systematisch bevorderen van speel- en werkgedrag van kinderen, op het invoeren van een regelsysteem en op het bevorderen van de klassensfeer. Daarnaast wordt er gewerkt met het sociale-competentieprogramma PAD (Programma Alternatieve Denkstrategieën). Een leerplan waarin gewerkt wordt aan zelfcontrole, begrip en waardering van emoties, probleemoplossing, positief zelfbeeld en sociale vaardigheden.

In 2007 merkten de leerkrachten van Het Mozaïek dat er handelingsverlegenheid ontstond, vanwege de aard van complexe gedragsproblemen en gecombineerde problematiek van de kinderen op school. Hiervoor is een ambulant begeleider van cluster vier (voor kinderen met ernstige problemen in het gedrag, met ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen) benaderd. Deze ambulante begeleider heeft twee studiedagen verzorgd op het gebied van het omgaan met kinderen met specifieke psychische problematiek, het pedagogisch handelen, het creëren van een veilig pedagogisch klimaat en het klassenmanagement. Door het niet inbedden van de kennis, zakte de kennis van de studiedagen weg. De leerkrachten vielen terug in de oude patronen. Het team van Het Mozaïek bleef behoefte houden aan een eenduidige lijn in het pedagogisch

handelen in de school. Hoe moest er omgegaan worden met leerlingen met gedragsproblemen? Er was behoefte aan meer expertise op gedragsgebied. De ambulant begeleider die de studiedagen op Het Mozaïek verzorgde, is in 2008 aangetrokken door de school als gedragsspecialist en werkt sindsdien op Het Mozaïek. De gedragsspecialist volgde een lezing die bij Balans (Utrecht) werd gegeven door A. Golly, mede auteur van Positive Behavior Support (Golly & Sprague, 2009). PBS is een methodiek om gedrag te kunnen beheersen, zowel op school-, klassen- als individueel niveau. PBS is bedoeld om antisociaal gedrag van kinderen op school, zoals op Het Mozaïek ook voorkomt, zo vroeg mogelijk aan te pakken en om te buigen naar positief gedrag. In een aantal landen, waaronder de Verenigde Staten en Noorwegen, is PBS een groot succes. Jarenlang onderzoek heeft aangetoond dat PBS doelmatig is en blijft (Golly & Sprague, 2009). Door PBS komt een schoolteam wat betreft het omgaan met gedrag op één lijn. Er wordt structureel gewerkt aan een positieve relatie met de kinderen. De gedragsspecialist van Het Mozaïek is in Amerika geschoold als PBS-trainer. In 2009 is voorgesteld om met PBS te gaan werken op Het Mozaïek. Het team stemde unaniem in met het invoeren van PBS.

Door de gedragsspecialist zijn drie studiedagen georganiseerd waarin het team informatie kreeg over PBS. Door het team van Het Mozaïek werden tijdens de studiedagen problemen beschreven die ontstonden, doordat het voor de kinderen niet duidelijk was wat er van hen verwacht werd. Daarnaast werden keuzes gemaakt over het invoeren en het uitvoeren van PBS.

PBS op Het Mozaïek

In het schooljaar 2009-2010 is, als één van de eerste scholen in Nederland, een begin gemaakt met het invoeren van het programma 'Goed gedrag kun je leren!' (Positive Behavior Support - PBS). PBS sluit goed aan bij de visie en de werkwijze van Het Mozaïek. De gedragsregels die opgesteld worden voor PBS zijn gebaseerd op veilig gedrag, respect en verantwoordelijk gedrag. Deze basisregels vertonen grote overeenkomst met de basisbehoeften relatie, competentie en autonomie in de onderwijsvisie van Het Mozaïek. PBS, gericht op het positief opvoeden, sluit aan op de werkwijze van Het Mozaïek. Er wordt vooral gekeken naar wat goed gaat en de kinderen krijgen positieve feedback. Op scholen in de Verenigde Staten en in Noorwegen waar PBS ingevoerd is, zijn gedragsproblemen afgenomen en de positieve sfeer in de scholen is toegenomen (Golly & Sprague, 2009). Er ontstaat een omgeving die het leren van de kinderen bevordert. Met PBS wordt een veilig klimaat op school gecreëerd waarin geen kind wordt uitgesloten en geen leerkracht hoeft door te zwoegen zonder ondersteuning (Golly & Sprague, 2009).

PBS wordt in drie jaar stap voor stap ingevoerd op Het Mozaïek. Het programma is in het schooljaar 2009-2010 ingevoerd in de 'openbare ruimten' (het schoolplein, de gangen, de toiletten, de bibliotheek, de kleedkamers bij de gymzaal en de gymzaal). In het schooljaar 2010-2011 krijgt PBS een vervolg in de klassen.

Verlegenheidssituatie

Er is inmiddels een jaar met PBS op Het Mozaïek gewerkt. Een overzicht van de ervaringen van alle leerkrachten en leerlingen van Het Mozaïek is noodzakelijk om, daar waar nodig, PBS bij te kunnen stellen. Vanwege het leerlingenaantal (181 leerlingen) en de grootte van dit onderzoek heeft de onderzoeker gekeken hoe een selectie van de leerlingen gemaakt kon worden. Bij het random kiezen van leerlingen uit Het Mozaïek zou immers een vertekend beeld kunnen ontstaan, omdat er een kleine groep kinderen is die veel gedragsproblemen veroorzaakt. Na overleg met de gedragsspecialist heeft de onderzoeker ervoor gekozen, bij dit onderzoek alleen te kijken naar de leerlingen in de bovenbouw (62 leerlingen). Deze groep is een dwarsdoorsnede van de leerlingen en geeft een representatief beeld voor de rest van de school. Later kan dit onderzoek herhaald worden, met aangepaste vragenlijsten, in de onder- en middenbouw van Het Mozaïek voor een totaalbeeld.

Vanuit de verlegenheidssituatie is de volgende praktijkvraag geformuleerd: Welke invloed heeft de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als 'openbaar' definieert?

1.2 Doel in en doel van van het onderzoek

Het doel in het onderzoek is: Onderzoek doen naar de invloed van de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert.

Het doel van het onderzoek is: Aanbevelingen doen over de toepassing van de methodiek PBS op Het Mozaïek in de toekomst binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert.

1.3 Onderzoeksvragen en deelvragen

Bij de praktijkvraag zijn de volgende onderzoeksvragen en deelvragen geformuleerd:

1. Wat houdt de methodiek PBS in?

Deelvragen aan de literatuur:

- Hoe is PBS ontstaan?
- Wat houdt PBS in?
- Op welke theorieën is PBS gebaseerd?
- Wat zijn de ervaringen met PBS?

2. Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten met PBS?

Deelvragen aan de praktijk:

- Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten in de onderbouw van Het Mozaïek met PBS?
- Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten in de middenbouw van Het Mozaïek met PBS?
- Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek met PBS?

Deelvragen aan de database:

- Hoe verhoudt de meting van de lijst ‘Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support’ uit 2009-2010 zich tot de meting uit 2010-2011 bij de leerkrachten van Het Mozaïek?

3. Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten?

Deelvragen aan de literatuur:

- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten wat betreft verwachtingen, betrokkenheid, stressniveau, motivatie en werkklimaat?

Deelvragen aan de praktijk:

- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten in de onderbouw van Het Mozaïek wat betreft verwachtingen, betrokkenheid, stressniveau, motivatie en werkklimaat?
- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten in de middenbouw van Het Mozaïek wat betreft verwachtingen, betrokkenheid, stressniveau, motivatie en werkklimaat?
- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek wat betreft verwachtingen, betrokkenheid, stressniveau, motivatie en werkklimaat?

4. Wat zijn de behoeften van de leerkrachten bij het werken met PBS?

Deelvragen aan de praktijk:

- Welke onderdelen van PBS willen de leerkrachten in de onderbouw van Het Mozaïek uitbreiden?
- Welke behoeften hebben de leerkrachten in de onderbouw van Het Mozaïek bij het uitbreiden van onderdelen van PBS?
- Welke onderdelen van PBS willen de leerkrachten in de middenbouw van Het Mozaïek uitbreiden?
- Welke behoeften hebben de leerkrachten in de middenbouw van Het Mozaïek bij het uitbreiden van onderdelen van PBS?
- Welke onderdelen van PBS willen de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek uitbreiden?
- Welke behoeften hebben de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek bij het uitbreiden van onderdelen van PBS?

5. Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?

Deelvragen aan de literatuur:

- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?

Deelvragen aan de praktijk:

- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek volgens de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek?
- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek volgens de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek?

Deelvragen aan de database:

- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek volgens de database?

6. Wat zijn de ervaringen van de leerlingen met PBS?

Deelvragen aan de praktijk:

- Wat zijn de ervaringen met verwachtingen, veiligheid en beloningen van de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek met PBS volgens de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek?
- Wat zijn de ervaringen met verwachtingen, veiligheid en beloningen van de leerlingen in de bovenbouw van Het Mozaïek met PBS volgens de leerkrachten in de bovenbouw van Het Mozaïek?

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de vragen aan de literatuur:

- Wat houdt de methodiek PBS in?
- Wat zijn de ervaringen met PBS?
- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten?
- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting.

2.1 De methodiek PBS

2.1.1 Ontstaan PBS

PBS is ontstaan in de Verenigde Staten (VS) in de jaren '80 als reactie op de vernieuwde belangstelling naar het ontwikkelen van gewenst gedrag en effectief gedragsmanagement (Sugai & Horner, 2009). Het straffen van ongewenst gedrag bleek niet effectief om kinderen gewenst gedrag te laten vertonen. Sugai en Horner, de grondleggers van PBS, richtten zich op het gewenste gedrag. Door gewenst gedrag aan te leren en te belonen, vermindert ongewenst gedrag. Het idee dat bekrachtigen beter werkt dan straffen is niet nieuw. De schoolbrede, systematische en planmatige aanpak echter wel. In 1987 financierde het departement van onderwijs in de VS een nationaal onderzoek en een trainingcentrum naar gedragsmanagement (Dunlap, Sailor, Horner & Sugai, 2009). In 1998 wordt PBIS (the Center on Positive Behavioral Interventions and Supports) opgericht (www.pbis.org). Het doel van dit centrum is het verstrekken van informatie en het geven van technische hulp om effectief bewezen praktijken uit te voeren. Daarnaast wordt de kennis over PBS vastgesteld en vergroot.

PBS is oorspronkelijk ontwikkeld voor leerlingen met gedragsproblemen in het speciaal onderwijs (Sailor, Stowe, Turnbull & Kleinhammer-Tramill, 2007). Dit is uitgebreid naar kinderen met bijv. emotionele en gedragsproblemen en jonge kinderen met handicaps. Door de praktijk en door onderzoeken is PBS verder ontwikkeld. PBS wordt ook met succes toegepast in het regulier onderwijs. Het evolueert nog steeds.

In eerste instantie bestond PBS uit interventies voor individuele kinderen. Omdat de context (bijv. een chaotische klas) waarin PBS geïmplementeerd wordt van invloed bleek, werden succesvolle behandeling en begeleiding van individuele leerlingen met gedragsproblemen ingezet, gegeneraliseerd en toegepast met een schoolbrede aanpak voor alle kinderen. Door het toepassen van interventies op grotere schaal, verminderde het aantal kinderen dat individuele begeleiding nodig had.

PBS wordt in de VS op meer dan 13.300 scholen ingezet (Lewis, 2010). Ook in Europa, met Noorwegen als koploper, wordt PBS ingezet om gedragsproblemen preventief en positief te benaderen. Op initiatief van het Noorse ministerie wordt PBS onder de noemer PALS ingevoerd door het Norwegian Centre for Child Development. PALS is gebaseerd op PBS; het is een cultureel aangepast en uitgebreid model daarvan (Sørli & Ogden, 2007). In Noorwegen hebben 153 scholen PALS geïmplementeerd of zijn PALS aan het implementeren (Sørli, 2010). In de VS en Noorwegen is er een centrale 'sturing' vanuit een PBS/PALS centrum. In 2009 zijn in Nederland vier reguliere basisscholen en één cluster IV school in Drenthe en drie speciaal basisonderwijsscholen in het Gooi (waaronder Het Mozaïek) als eerste pilotscholen gestart met het invoeren van PBS. De scholen worden begeleid door een PBS-coach. In 2010 zijn er diverse pilots verspreid over het land gestart. Er is een landelijk kenniscentrum SWPBS (Schoolwide Positive Behavior Support) Nederland opgericht (www.swpbs.nl). November 2010 is het project EuroPBS gestart. EuroPBS gaat samen met onderwijsinstellingen uit Europa, PBS vertalen naar de Europese situatie (EuroPBS, n.d.).

2.1.2 Kenmerken PBS

PBS is een framework met wetenschappelijk bewezen toepassingen (U.S. Department of Education, 2010; Scott & Martinek, 2006). Wat op school aanwezig is aan schoolinterventies en methoden die met gedrag te maken hebben en goed werken, kunnen geïntegreerd worden in PBS. PBS is een schoolbrede manier om ongewenst gedrag te voorkomen of om te buigen in gewenst gedrag (Sailor et al., 2007). Volgens Marzano (2007) neemt storend gedrag van leerlingen sterk af als leerkrachten heldere regels en verwachtingen hebben. PBS voldoet aan de kenmerken van een effectief programma: een schoolbrede aanpak, interventies gericht op leerlingen met probleemgedrag op verschillende niveaus, het aanleren van gedragsvaardigheden en een nauwe samenwerking tussen school en ouders (Sørli & Ogden, 2007).

Een school kan zelf vorm geven aan de vijf pijlers van PBS:

1. Schoolbreed werken vanuit gedeelde waarden

PBS heeft een positieve insteek; goed gedrag wordt versterkt door heldere en eenduidige verwachtingen. Vanuit gemeenschappelijke waarden en normen van de school (zoals respect, veiligheid en verantwoordelijkheid), worden de daarbij behorende omgangsvormen en verwachtingen geformuleerd ten aanzien van gedrag (Golly & Sprague, 2009). Bij minder gestructureerde activiteiten, onduidelijke regels en routines, minder toezicht en een verhoogde hoeveelheid leerlingen kunnen gedragsproblemen ontstaan (Newcomer, Colvin & Lewis, 2009). Met PBS kan een veilig, voorspelbaar en positief schoolklimaat gecreëerd worden dat alle leerlingen ondersteunt bij het aanleren en het laten zien van gewenst gedrag.

2. Preventie van probleemgedrag

Bij PBS werkt een school preventief, in plaats van reactief, op drie niveaus (figuur 1). Het doel van PBS is zoveel mogelijk probleemgedrag te voorkomen door gerichte activiteiten en interventies te bedenken en uit te voeren. Uit onderzoek blijkt PBS ten goede te komen aan alle kinderen door het afstemmen van de intensiteit en de aanpak op de behoeften van de kinderen (Sugai, 2011; Sailor et al., 2007). Hoe groter de behoefte van de leerling, hoe intensiever de ondersteuning.

Het eerste niveau biedt schoolbrede ondersteuning aan alle leerlingen op school. De schoolbrede en gelaagde aanpak blijken erg effectief te zijn bij het bestrijden van probleemgedrag (Torrance, 2010).

De aanpak wordt door iedereen gehanteerd (leerkrachten, schoolleiding, leerlingen, ouders, interne en externe begeleiders en behandelaars). Er wordt een positieve, voorspelbare omgeving gecreëerd voor alle leerlingen. Dit is gewoonlijk afdoende voor de meeste leerlingen (80%). Bij goede interventies op het eerste niveau, is er een relatief klein percentage leerlingen dat niet voldoende reageert en behoefte heeft aan aanvullende interventies (Horner, Sugai, Todd & Lewis-Palme, 2005). Het tweede niveau biedt (groeps)activiteiten en (groeps)interventies voor groepen leerlingen met risico gedrag (15%). Het derde niveau biedt voor enkele risicoleerlingen (5%) individuele ondersteuning.

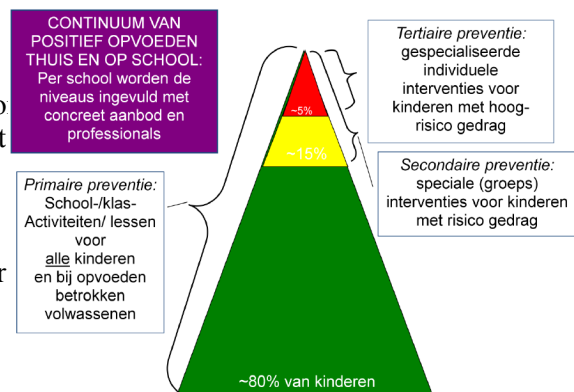
Iedere school kan op een eigen manier vorm en inhoud geven aan de activiteiten en interventies per niveau.

3. Positieve benadering, het onderwijzen van verwachtingen en het versterken van goed gedrag

Het is belangrijk dat kinderen weten wat er van hen verwacht wordt in de verschillende ruimten op school, dat iedereen dezelfde verwachtingen heeft, dat er actief toezicht gehouden wordt en dat gewenst gedrag positief bekrachtigd wordt (Golly & Sprague, 2009; Newcomer et al., 2009). Leraren gaan er vaak ten onrechte vanuit dat kinderen weten hoe zij zich in bepaalde situaties moeten gedragen. Gewenst gedrag moet actief aangeleerd worden (Sugai & Horner, 2009). Daardoor leren de kinderen hoe het gedrag behorende bij de gedragsverwachting eruit ziet. Deze interventies zijn gericht op alle leerlingen; het eerste niveau van de gedragsdriehoek. Bij PBS wordt gewenst gedrag versterkt door middel van belonen, een krachtig middel om gedragsverandering tot stand te brengen (§2.3).

Bij PBS wordt uitgebreid aandacht besteed aan het definiëren (pijler 1), het zichtbaar maken, het aanleren en het ondersteunen van gewenst gedrag. Routine, regelmaat, structuur en voorspelbaarheid maken situaties overzichtelijk. Vooral aan het begin van het schooljaar of bij een nieuwe activiteit worden gedragsverwachtingen onderwezen en beloond zodat leerlingen weten wat er van hen verwacht wordt. Het goed voorbereiden op nieuwe situaties en overgangen, en positieve aandacht zijn de hoekpilaren onder de aanpak van een kind (Van Lieshout, 2002). Hierdoor ontstaat een veilig en voorspelbaar klimaat waarin door alle medewerkers van de school gewenst gedrag consequent wordt beloond en ongewenst gedrag wordt omgebogen (Golly & Sprague, 2009; Hieneman, Dunlap & Kidcaid, 2005).

In Noorwegen en Nederland wordt er voornamelijk bekrachtigd door het geven van complimenten gekoppeld aan het benoemen van het gewenste gedrag. Bij ongewenst gedrag wordt bij PBS niet gewezen op wat niet goed gaat, maar wordt aan het gewenste gedrag herinnerd. Er is minimaal aandacht voor ongewenst gedrag. Voor onacceptabel gedrag worden heldere consequenties geformuleerd (Golly & Sprague, 2009). Sugai en Horner (2009) raden aan te streven naar vier tot acht positieve beloningen tegen één consequentie. Sprague en Horner (2006) spreken over de verhouding 4:1.

Figuur 1. Gedragsdriehoek (Richter, 2008)

Nelen (2010) merkt op dat het oefenen van de sociale vaardigheden en het creëren van een ondersteunende omgeving bij PBS een beperkte bijdrage levert aan de sociale competentie en het morele gedrag.

4. Planmatige aanpak op basis van data

Een belangrijk element van de PBS-implementatie op schoolniveau is de constante evaluatie (Sugai & Horner, 2009). Om goed zicht te krijgen op het regelovertredend gedrag, wordt een database bijgehouden met gedragsincidenten. Het PBS-team monitort en evalueert de resultaten om de kwaliteit van de PBS-implementatie te vergroten. Aan de hand van de data kan gezien worden op welke plekken, voor welk probleemgedrag, in welke groepen en voor welke leerlingen er (extra) interventies nodig zijn. Het verzamelen van data is nodig om de effectiviteit en efficiëntie van de interventies te bepalen en richting te geven aan de besluitvorming (Dunlap et al., 2009; Newcomer et al., 2009). Het team krijgt regelmatig een overzicht van de data (variërend van wekelijks tot maandelijks) (Michigan Department of Education, 2010; Sugai & Horner, 2009). Het geregeld delen van de datagegevens met het team, is een sleutel tot duurzaamheid. Het erkent het team in wat er goed gedaan wordt en wat werkt. Voor gebieden die voor verbetering vatbaar zijn, wordt een actieplan gemaakt.

Sugai en Horner (2006, p. 17) schrijven: “Doe minder, werk slimmer en beter. Investeer in effectieve, efficiënte en relevante interventies van PBS die duidelijke resultaten (hebben) laten zien”.

In de VS en Noorwegen wordt gebruikt gemaakt van het computerprogramma SWIS (School Wide Information System) voor de data. Bij een onderzoek van Tobin (2006) suggereren de resultaten dat scholen die SWIS gebruiken, succesvoller PBS implementeren dan scholen die geen SWIS gebruiken.

5. Samenwerking met ouders en ketenpartners

PBS probeert de betrokkenen rond een kind te laten samenwerken. Ouders maken bij voorkeur deel uit van een PBS-team of worden op een andere manier betrokken bij het vormgeven van het pedagogisch klimaat op een school. Het belang van samenwerken van leraren met ouders en ketenpartners wordt in de literatuur onderschreven (Torrance, 2010). Constructieve samenwerking tussen ouders en school is effectief bij de aanpak van gedragsproblemen. Als de ouders betrokken zijn bij de school, leren kinderen beter en gaan met meer plezier naar school (Pameijer, Van Beukering & De Lange, 2009).

Ook ouders verduidelijken, instrueren en bekrachtigen gewenst gedrag. Bij de leerlingen die een meer intensieve begeleiding nodig hebben, spelen ouders een centrale rol in deze begeleiding.

2.1.3 **Theorieën waarop PBS gebaseerd is**

PBS is gebaseerd op Applied Behavior Analysis (ABA) (Baer, Wolf & Risley, 1968) en de sociale leertheorie van Bandura (1969). Bij ABA wordt er vanuit gegaan dat gedrag kan veranderen en dat door operante conditionering hulp geboden kan worden aan de individuele behoefte van een kind met probleemgedrag. Er wordt preventief gewerkt, er is actieve instructie van gewenst gedrag en er is minimale beloning voor probleemgedrag. Bij ABA worden de principes van de gedragstheorie toegepast (Skinner, 1974). Bij de gedragstheorie is de centrale gedachte dat al het gedrag is aangeleerd en ook afgeleerd kan worden (Van der Ploeg, 1997). Gedrag wordt in stand gehouden door factoren in de omgeving die dit gedrag bevorderen. Gedrag heeft een bepaalde bedoeling. Bijvoorbeeld het verkrijgen van iets positiefs (bijv. aandacht) of het ontlopen van iets negatiefs (bijv. een lastige taak) (Nelen, 2010; Golly & Sprague, 2009). Wanneer alle omgevingsvariabelen bekend zouden zijn en onder controle te krijgen waren, zou het gedrag in hoge mate voorspelbaar zijn en gestuurd kunnen worden (Van der Ploeg, 1997). Door te kijken naar de omstandigheden en de gevolgen van het gedrag, is het mogelijk om de functies van het gedrag te bepalen. Hierbij kunnen aanknopingspunten gevonden worden om het probleemgedrag minder effectief en efficiënt te maken en het gewenste gedrag te bevorderen. Skinner (1974) heeft veel onderzoek gedaan naar het operante conditioneren. Veel gedrag is ontstaan door operante conditionering. Complimenten, positieve uitspraken en positief non-verbaal gedrag kunnen gewenst gedrag bevorderen (Rathel, Drasgow & Christle, 2008). Door middel van belonen kan geleerd worden om gewenst gedrag te vertonen. De beloningen moeten afgestemd zijn op de persoon en de situatie. Variabel belonen houdt het gedrag langer in stand. Weinig belonen zorgt voor uitdoving van gedrag. Naast belonen kan er ook gestraft worden. Veel psychologen kiezen er voor meer te belonen dan te straffen (Van der Ploeg, 1997). Beloningen zijn opbouwend, relatieondersteunend en werken emotioneel prettiger. Een positieve bekrachtiging werkt effectiever dan bestraffen van ongewenst gedrag, zeker wanneer dit systematisch en planmatig wordt aangepakt. Stevens (2004) bekritiseert het systeem van straffen en belonen. Het leidt bij de leerlingen tot verlies van de eigen motivatie en zingeving. Dit kan weer leiden tot kinderen met leer- en gedragsproblemen.

De sociale leertheorie van Bandura (1969) zegt dat de mens een sociaal individu is dat leert door de omgeving te observeren. Veel gedrag wordt geleerd door imitatie van andere mensen (modeling). Bij de jeugdhulpverlening wordt gebruikt gemaakt van operante conditionering en modeling om de sociale vaardigheden te vergroten (Van der Ploeg, 1997). Volgens Nelen (2010) is vanuit pedagogisch standpunt modeling onvoldoende gericht op het leren verantwoordelijk te zijn voor het eigen gedrag en voor het groepsgedrag.

2.2 Ervaringen met PBS

Onderzoek in de VS en Noorwegen toont aan dat PBS een effectieve methodiek is. Door de aanpak wordt de schoolomgeving voorspelbaar (Horner et al., 2010; Simonsen, Sugai & Negron, 2008) en het schoolklimaat verbetert (Newcomer et al., 2009; Wasilewski, Gifford & Bonneau, 2008). Hierdoor neemt de perceptie van veiligheid op school toe (Horner, Sugai & Anderson, 2010; Horner, Sugai & Vincent, 2008). Door de schoolbrede interventies wordt een groot deel van de kinderen geholpen met het vertonen van gewenst gedrag. Het aantal disciplinaire maatregelen (zoals schorsing of verwijdering) neemt af met de komst van PBS (Hieneman et al., 2005). Hoe hoger de graad van implementatie van PBS, hoe groter de samenhang met het verminderen van probleemgedrag. Ook bij een onderzoek op Noorse scholen was dit het geval (Sørlie & Ogden, 2007).

Volgens Van Lieshout (2002) komen gedragsproblemen minder voor als kinderen en begeleiders zich veilig voelen. Veilige scholen zijn effectieve leeromgevingen. Volgens Stevens (2002) kan een kind in een veilige sfeer veerkracht en autonomie ontwikkelen. Op basis van gevoel van veiligheid durft een kind de wereld te verkennen en tot ontwikkeling te komen (Van der Doef, 2004). In een veilige sfeer zullen leerlingen sneller geneigd zijn om gepaste schooltaakgerichte ondersteuning te zoeken en te accepteren (Boekaerts & Simons, 1995). Golly en Sprague (2009) schrijven dat PBS een veilige omgeving creëert door de positieve en voorspelbare omgeving, waar de verwachtingen duidelijk zijn en kinderen gewenst gedrag aangeleerd wordt. Het veilig voelen op school is bevorderlijk voor de prestaties van een kind (Koomen & Thijs, 2004). In een krachtige leeromgevingen is meestal sprake van een preventieve, voorspelbare, positieve, veilige en responsieve situatie voor de kinderen en het team.

Er is bewijs dat problemen in één gebied (bijv. lezen of gedrag), toekomstige problemen in andere gebieden kunnen voorspellen (Bohanon, Goodman & McIntosh, 2009). Probleemgedrag kan ontstaan door problemen met leren en visa versa. In verschillende onderzoeken (Horner et al., 2010; Putnam, Horner & Algozzine, 2006; Lassen, Steele & Sailor, 2006) wordt een relatie gevonden tussen het verminderen van probleemgedrag en het bereiken van betere leerprestaties van de leerlingen. De link tussen meer (les)tijd en het vergroten van de leerprestaties gaat alleen op, als een kind in die tijd ook werkelijk bezig zou zijn met leren (Algozzine & Algozzine, 2009). Er zijn meerdere factoren die invloed hebben op de schoolprestaties, bijv. effectieve instructie en de motivatie van de leerling. Door PBS neemt de tijd die besteed wordt aan probleemgedrag af en wordt de tijd die gespendeerd kan worden aan leren vergroot. (Michigan Department of Education, 2010; Horner et al., 2009). Daardoor kunnen leerlingen meer profiteren van het onderwijs en betere resultaten halen.

2.3 Invloed PBS op het werk van de leerkrachten

Leerkrachten die op een school werken waar PBS geïmplementeerd is, melden een grotere tevredenheid over het werk dan leerkrachten op scholen waar PBS niet is ingevoerd (Michigan Department of Education, 2010; Sprague & Horner, 2006). Leerkrachten blijken meer plezier in het werk te hebben en minder vaak ziek te zijn. Het team heeft meer tijd, energie en mogelijkheden om aan de behoeften van de individuele leerling tegemoet te komen. Problemen worden eerder opgemerkt en er wordt doelgericht tegemoet gekomen aan de ondersteuningsbehoefte van leerlingen. De leerkrachten merken de positieve gevolgen van het op één lijn zitten met collega's.

Door PBS voelen leerkrachten zich competent om met probleemgedrag om te gaan en om invloed uit te oefenen op het gedrag van de leerling (Newcomer et al., 2009; Ross & Horner, 2007). Ross en Horner (2007) troffen een relatie aan tussen de implementatie van PBS en de perceptie van de leerkracht over de mogelijkheden om effectief les te geven. Daarnaast was bij een verhoogde implementatie van PBS een afnemende trend zichtbaar van stress van de leerkracht.

2.4 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen

Door PBS wordt gewenst gedrag bevorderd en neemt probleemgedrag af (Horner et al., 2010; Sørli & Ogden, 2007; Sailor et al., 2007). De methodiek biedt mogelijkheden om aan de verschillende behoeften van de leerlingen tegemoet te komen. Door de aanpak wordt het voor de leerlingen makkelijker om de verwachtingen te begrijpen en eraan te voldoen.

In Amerikaanse onderzoeken wordt het effect op gedrag gemeten aan de hand van het aantal Office Discipline Referrals (ODR's). Onderzoek in de VS toont een vermindering aan van 20-60% van de ODR's (Horner et al., 2008). Uit onderzoek van het Michigan Department of Education (2010) blijkt dat er schommelingen kunnen zitten in het aantal ODR's in een schooljaar. Het aantal ODR's kan zelfs in een jaar toenemen. Over de jaren heen is een duidelijke teruggang te zien van ongewenst gedrag.

Vroege signalering en effectief ingrijpen werken preventief bij kinderen met matig tot zeer ernstig probleemgedrag. Dit kan omdat de school systematisch data verzamelt over gedrag. In een onderzoek van Walker, Cheney, Stage en Blum (2005) waarbij gebruik gemaakt wordt van het datasysteem SWIS en het analyseren van het aantal ODR's, blijken beide een grote hulp te zijn bij het vinden van kinderen met risicogedrag. Door PBS kan het ontwikkelen van chronisch probleemgedrag van leerlingen met risico op probleemgedrag en leerproblemen worden voorkomen (U.S. Department of Education, 2010; Sugai & Horner, 2009; Sørli & Ogden, 2007).

2.5 Samenvatting

De methodiek PBS

PBS is een methodiek die ontstaan is in de VS om gedragsproblemen preventief en positief te benaderen (Sugai & Horner, 2009). De methodiek is gebaseerd op Applied Behavior Analysis (gebaseerd op de gedragstheorie met operante conditionering) en de sociale leertheorie van Bandura (modeling). Het is een framework met wetenschappelijk bewezen toepassingen.

Een school kan zelf vorm geven aan de vijf pijlers van PBS:

1. Schoolbreed werken vanuit gedeelde waarden
2. Preventie van probleemgedrag
3. Positieve benadering, het onderwijzen van verwachtingen en het versterken van goed gedrag
4. Planmatige aanpak op basis van data
5. Samenwerking met ouders en ketenpartners

Ervaringen met PBS

Het primaire doel van PBS is gewenst gedrag op school te vergroten (Horner et al., 2010; Sørli & Ogden, 2007; Sailor et al., 2007). Onderzoek in de VS en Noorwegen toont aan dat het een doeltreffende aanpak is. Door de pijlers is er meer duidelijkheid over wat verwacht wordt en neemt de voorspelbaarheid toe. Hierdoor neemt het gevoel van veiligheid toe. Door PBS wordt het schoolklimaat positiever. Het gewenste gedrag neemt toe waardoor de leertijd toeneemt.

PBS is een effectieve benadering in het buitenland en een veelbelovende methodiek voor Nederland.

Invloed PBS op het werk van de leerkrachten

PBS heeft een positieve invloed op het werk van de leerkrachten (Michigan Department of Education, 2010; Ross en Horner, 2007; Sprague & Horner, 2006). Dankzij de methodiek voelen de leerkrachten zich competent om effectief les te geven en om probleemgedrag aan te pakken. Door PBS zijn de leerkrachten content over hun werk en er is een tendens zichtbaar tussen het vergroten van de PBS-implementatie en het verminderen van stress.

Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen

De schoolbrede interventies helpen de kinderen met het vertonen van gewenst gedrag. Onderzoeken uit de VS en Noorwegen tonen aan dat PBS tot minder gedragsproblemen leidt (Horner et al., 2010; Sørli & Ogden, 2007; Sailor et al., 2007).

Hoofdstuk 3 Opzet van het project

Dit praktijkonderzoek is een momentopname en verloopt volgens de complete handelingscyclus. De verlegenheidssituatie is uitgewerkt tot een volledige cyclus: probleem verhelderen, oriëntatie (probleemanalyse), plan maken, plan uitvoeren en resultaten beoordelen. Naar aanleiding van het onderzoek worden aanbevelingen gedaan over de toepassing van de methodiek PBS op Het Mozaïek in de toekomst binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert.

3.1 Stappenplan

Het onderzoek is als volgt opgezet:

Wanneer?	Wat doen?	Waarom?	Hoe?
<i>Probleem verhelderen, oriënteren</i>			
Vanaf november 2010	Opzoeken en lezen van literatuur.	Wat zegt de literatuur over PBS.	Relevante literatuur selecteren via internet (Google, Google scholar, Academic Search Elite en ERIC) en via de gedragsspecialist van Het Mozaïek.
Vanaf december 2010	Plan I schrijven en bijschaven.	Duidelijk krijgen en afbakenen wat er onderzocht gaat worden.	Kritisch meelezen van critical friends, praktijkbegeleiders en de gedragsspecialist van Het Mozaïek.
<i>Plan maken</i>			
Vanaf maart 2011	Plan II schrijven en bijschaven.	Duidelijk krijgen hoe er onderzocht gaat worden.	Kritisch meelezen van critical friends en praktijkbegeleiders.
Vanaf maart 2011	Vragen stellen aan de praktijk: - Aan alle leerkrachten - Aan de leerlingen Maken vragenlijsten voor leerkrachten en leerlingen om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden.	Ervaringen leerkrachten en leerlingen pijlen.	Door middel van een vragenlijst. Onderzoek doen naar manier van vragen in bestaande vragenlijsten voor leerlingen. Overleggen met critical friends, praktijkbegeleiders en de orthopedagoog/GZ-psycholoog van Het Mozaïek.
<i>Plan uitvoeren</i>			
Vanaf maart 2011	Theorie verwerken die van toepassing is op het onderzoek.	Antwoord geven op de onderzoeksvragen.	
Vanaf april/mei 2011	Afnemen vragenlijst in de vier bovenbouwgroepen van Het Mozaïek (n=62). Leerkrachten vragen de vragenlijsten in te vullen (n=18).	Ervaringen van de leerlingen pijlen naar aanleiding van de gelezen literatuur. Ervaringen en behoeften leerkrachten pijlen naar aanleiding van de gelezen literatuur.	De vragenlijst van de leerlingen neemt de onderzoeker mondeling klassikaal af. De onderzoeker leest de vragen één voor één voor en geeft eventueel een korte toelichting. Na iedere vraag krijgen de leerlingen de tijd om de persoonlijke mening in te vullen.
<i>Resultaat beoordelen</i>			
Vanaf april/mei 2011	Inventariseren, interpreteren en verwerken van de gegevens uit de vragenlijsten van leerkrachten en leerlingen, de database en de literatuur. Theorie en praktijk in verband brengen met elkaar en van	Antwoord geven op de onderzoeksvragen.	Bevindingen samenvatten in het onderzoeksverslag. De onderzoeksgegevens worden weergegeven in staafgrafieken.

	daaruit aanbevelingen doen over de toepassing van PBS in de toekomst.		
juni/juli 2011	Presentatie (PowerPoint) praktijkonderzoek aan het team van Het Mozaïek.		

3.2 Onderzoeksinstrumenten

De gegevens op de praktijkonderzoeksvragen worden verzameld door vragenlijsten voor de leerkrachten en leerlingen en gegevens uit een Excel database met gedragsincidenten die bijgehouden wordt door Het Mozaïek.

De resultaten worden omgezet in aantallen en procenten. Procenten leveren een duidelijker beeld op dan getallen indien de onderzoeksgroepen niet precies even groot zijn.

3.2.1 Vragenlijst leerkrachten

De eerste vragenlijst is het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' (uitgeverij: Pica, 2009) (bijlage 1). Deze lijst is gebaseerd op de lijst 'Zelfbeoordelingsonderzoek van PBS - Goed gedrag kun je leren' (Golly & Sprague, 2009, p. 43-46). Om de huidige werkwijze van PBS te kunnen beoordelingen en om aanbevelingen te kunnen doen om PBS doelmatiger te maken, wordt door Golly en Sprague (2009) aangeraden de lijst af te nemen.

Het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' bestaat uit acht onderdelen:

1. Positie van de school (vijf vragen)
2. Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau (veertien vragen)
3. Herkennen en belonen van goed gedrag (drie vragen)
4. Omgaan met probleemgedrag (vier vragen)
5. Op gegevens gebaseerde besluitvorming (vier vragen).
6. Het handhaven van gedragsregels in de klas (twee vragen)
7. Ondersteuning individuele leerlingen (vijf vragen)
8. Ondersteuning van en samenwerking met het gezin (drie vragen)

In dit onderzoek wordt alleen gebruik gemaakt van de onderdelen 1 t/m 5. De andere onderdelen vallen buiten dit onderzoek. In de lijst staan vragen met score op een 3-punt schaal (is geregeld/wordt aan gewerkt/is niet geregeld).

De validiteit van de lijst: Het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' is gebaseerd op de lijst 'Zelfbeoordelingsonderzoek van PBS - Goed gedrag kun je leren! (Golly & Sprague, 2009); een vertaling van het boek 'Best Behavior: Building Positive Behavior Support in Schools (Sprague & Golly, 2005).

Volgens Sprague (email, 14 april 2011) komt deze lijst uit het boek in grote lijnen overeen met de 'Effective Behavior Support (EBS) Self Assessment Survey'. De EBS is getest op betrouwbaarheid (vergeleken met de School wide Evaluation Tool (SET) waarvan de auteurs melden dat deze lijst betrouwbaar is (Sprague, Stieber, Smith, Rusby & Biglan, submitted, p. 7)). Conclusie in het onderzoek: "We found adequate internal statistics and strong correlations between the methodologically distinct features in the PP-A ('expert' observation protocol - SET) and settings in the PP-S (the 'self-report' survey - EBS)".

Omdat dit artikel nog niet gepubliceerd is, is het nog niet getoetst en kan het artikel nog niet op waarde geschat worden. Het artikel heeft een voorlopige status.

Het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' is in het schooljaar 2009-2010 ingevuld door de leerkrachten. Deze lijst wordt opnieuw ingevuld door de leerkrachten in het schooljaar 2010-2011.

De gegevens worden per onderdeel samengevat volgens het principe 'kwantitatieve gegevens in een frequentieverdeling'. De vergelijking vindt plaats in tijd en op teamniveau. De lijst staat een vergelijking per bouw niet toe.

Omdat het aantal leerkrachten dat in het schooljaar 2009-2010 deze lijst heeft ingevuld afwijkt van het aantal leerkrachten wat in het schooljaar 2010-2011 deze lijst invult, vindt er een berekening plaats.

Het aantal personen dat voor een antwoord kiest (is geregeld/wordt aan gewerkt/is niet geregeld), wordt voor alle vragen die bij één onderdeel van deze enquête horen, opgeteld. Dit totaal wordt gedeeld door het aantal vragen dat één onderdeel bevat. Daarna wordt dit getal gedeeld door het aantal personen dat deze lijst heeft ingevuld.

Daarnaast heeft de onderzoeker een vragenlijst gemaakt om de ervaringen en behoeften van de leerkrachten te meten (bijlage 2). In deze lijst staan vragen met score op een 3-punt schaal (niet/deels/geheel), open vragen en multiple choice vragen.

De gegevens worden per onderdeel samengevat van alle leerkrachten in de onder-, midden- of bovenbouw. Dit zal gebeuren volgens het principe 'kwalitatieve gegevens als illustratie/aanvulling bij kwantitatieve gegevens'.

Bij de vraag '*welke behoeften de leerkrachten hebben voor het werken met PBS*', worden vanuit kernwoorden de antwoorden die overeenkomen geclusterd en samengevat weergegeven. Dit zal gebeuren volgens het principe 'de geordende schoenendoos'

Deel B van de vragenlijst van de leerkrachten wordt alleen ingevuld door de leerkrachten uit de bovenbouw. Dit deel komt in grote lijnen overeen met de vragenlijst van de leerlingen uit de bovenbouw zodat de antwoorden vergelijkt kunnen worden. De gegevens worden per onderdeel samengevat volgens het principe 'kwantitatieve gegevens in een frequentieverdeling'.

Om zoveel mogelijk respons te krijgen heeft de onderzoeker de vragenlijsten persoonlijk uitgedeeld tijdens een bijeenkomst op 12 mei 2011. De vragenlijst kon niet tijdens de bijeenkomst worden ingevuld. Daarom heeft de onderzoeker de leerkrachten gevraagd de vragenlijsten voor 20 mei 2011 in te leveren.

3.2.2 Vragenlijst leerlingen

Naast de ervaringen van de leerkrachten richt het onderzoek zich ook op de ervaringen van de leerlingen. Leerlingen kunnen andere informatie geven dan leerkrachten. Daarom is het belangrijk naast de leerkrachten ook de leerlingen te bevragen over PBS. De onderzoeker heeft een vragenlijst voor de leerlingen gemaakt (bijlage 3). Hierbij is geprobeerd rekening te houden met de leeftijd en de belevingswereld van leerlingen. In de vragenlijst staan vragen met score op een 3 punt schaal (niet/deels/geheel), een open vraag en multiple choice vragen.

De vragenlijst neemt de onderzoeker mondeling klassikaal af. De onderzoeker leest de vragen één voor één voor en geeft eventueel een korte toelichting. Na iedere vraag krijgen de leerlingen de tijd om de persoonlijke mening in te vullen.

De gegevens worden per onderdeel samengevat volgens het principe 'kwantitatieve gegevens in een frequentieverdeling'. Bij 'Dit wil ik nog schrijven over PBS', worden vanuit kernwoorden de antwoorden die overeenkomen geclusterd en samengevat weergegeven. Dit zal gebeuren volgens het principe 'de geordende schoenendoos'.

Omdat het voor de kinderen lastig is om te vergelijken hoe het was voor en na de invoering van PBS, wordt gevraagd hoe de kinderen de verwachtingen, veiligheid en beloningen nu ervaren. En hoe de kinderen vinden dat ze zich gedragen.

De antwoorden van de leerlingen worden vergeleken met de antwoorden van de leerkrachten.

Eind maart 2011 is Het Mozaïek verhuisd naar een tijdelijke locatie vanwege nieuwbouw/verbouw. Dit brengt onzekerheid en onrust voor de kinderen. Dit kan invloed hebben op de antwoorden die de leerlingen en leerkrachten geven op de vragenlijst.

3.2.3 Database

Gedragincidenten worden genoteerd op een briefje (bijlage 4). Deze gegevens worden digitaal bijgehouden in een Excel bestand. Er wordt gekeken naar incidenten van deze leerlingen in de schooljaren 2009-2010 en 2010-2011. Voor dit onderzoek wordt alleen gekeken naar de leerlingen die dit schooljaar 2010-2011 in de bovenbouw zitten. Om zo goed mogelijk te kunnen vergelijken met de gegevens van het vorige schooljaar wordt gekeken naar dezelfde leerlingen. Een deel van deze kinderen zat in het schooljaar 2009-2010 in de middenbouw, maar zo kunnen de gegevens van dezelfde leerlingen met elkaar vergeleken worden.

De gedragsincidenten van Het Mozaïek worden maandelijks verwerkt in een Excel bestand. De gegevens van de incidenten worden niet ingevoerd, maar het totaal aantal keer dat een bepaalde situatie zich voordoet. Er staat bijv. in de database hoe vaak een bepaald gedrag zich voordoet in de maand. Omdat de onderzoeker meer gegevens nodig heeft (bijv. is een bovenbouwleerling hierbij betrokken en in welke ruimte heeft het incident plaatsgevonden), is de onderzoeker terug gegaan naar de papieren versie van de gedragsincidenten. De onderzoeker heeft de gegevens van de incidenten van de bovenbouwleerlingen ingevoerd in een Excel bestand.

Het registratieformulier gedragsincidenten is in 2010 veranderd. Hierdoor zijn er gedragingen bij gekomen en af gegaan. Bijv. 'respectloos gedrag' valt nu onder 'ongehoorzaam/tegendraads' en 'storend gedrag' onder 'moedwillig verstoren activiteit'. De gegevens van gedragsincidenten zijn gebaseerd op het registratieformulier gedragsincidenten versie 13-07-10 definitief (PBS Nederland, 2010) (bijlage 4).

De verhuizing eind maart 2011 kan invloed hebben op het aantal incidenten.

3.3 Onderzoeksgroepen

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van drie onderzoeksgroepen: de leerkrachten, de leerlingen en de databaseregistratie gedragsincidenten. Door de drie groepen te raadplegen, wordt triangulatie toegepast. De invloed van de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als 'openbaar' definieert, wordt van verschillende kanten in kaart gebracht.

Alle leerkrachten, exclusief de onderzoeker, (n=18) van Het Mozaïek is gevraagd de vragenlijsten (bijlage 1 en 2) in te vullen. Deel B van de vragenlijst (bijlage 2) wordt alleen ingevuld door de leerkrachten uit de bovenbouw (n=5).

Vanwege het leerlingenaantal (n=181) en de grootte van dit onderzoek heeft de onderzoeker gekeken hoe een selectie van de leerlingen gemaakt kon worden. Bij het random kiezen van leerlingen uit Het Mozaïek zou een vertekend beeld kunnen ontstaan, omdat er een kleine groep leerlingen is die veel gedragsproblemen veroorzaakt. Na overleg met de gedragsspecialist heeft de onderzoeker ervoor gekozen bij dit onderzoek, alleen de vragenlijst af te nemen bij de leerlingen in de bovenbouw (n=62). Deze groep is een dwarsdoorsnede van de leerlingen en geeft een representatief beeld voor de rest van de school.

Er wordt gebruik gemaakt van de database met gegevens over de gedragsincidenten van de leerlingen in de bovenbouw (n=62).

Hoofdstuk 4 Resultaten

In dit hoofdstuk wordt antwoord gezocht op de praktijkvraag: Welke invloed heeft de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert?

De praktijkvraag is verdeeld in de volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten met PBS?
- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten?
- Wat zijn de behoeften van de leerkrachten bij het werken met PBS?
- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?
- Wat zijn de ervaringen van de leerlingen met PBS?

Aan het einde volgt een samenvatting

Om antwoord te kunnen geven op deze onderzoeksvragen heeft de onderzoeker de leerkrachten gevraagd het ‘Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support’ in te vullen (bijlage 1). Van de 18 leerkrachten hebben 16 leerkrachten deze lijst geretourneerd (n=16). Daarnaast hebben de leerkrachten de ‘Vragenlijst leerkracht’ ingevuld (bijlage 2). Van de 18 leerkrachten hebben 17 leerkrachten deze lijst ingevuld (n=17). In week 19 van 2011, heeft de onderzoeker de vragenlijst voor de leerlingen uit BB1, BB2, BB3 en BB4 klassikaal afgenomen (bijlage 3). Van de 62 bovenbouw leerlingen hebben 61 kinderen de lijst ingevuld (n=61).

In de database met gedragsincidenten staan de gegevens van de 62 bovenbouwleerlingen (n=62).

De resultaten van de vragenlijsten voor de leerkrachten en leerlingen en de database worden in dit hoofdstuk weergegeven.

4.1 Ervaringen leerkrachten met PBS

De onderzoeker wil weten wat de ervaringen zijn van de leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw van Het Mozaïek met PBS. Hieronder worden de antwoorden van de leerkrachten (n=17: onderbouw (n=6), middenbouw (n=6) en bovenbouw (n=5)) op de vragen bij ‘I - Kenmerken PBS’ en ‘II - Ervaringen PBS’ in de ‘Vragenlijst leerkracht’ weergegeven.

4.1.1 Ervaringen leerkrachten onderbouw met PBS

I - Kenmerken PBS

Het antwoord ‘niet’ wordt door de leerkrachten onderbouw bij deze vragen niet gegeven.

- PBS is toepasbaar in de praktijk: 94% van de leerkrachten stemt hier ‘geheel’ mee in. Alle leerkrachten geven ‘geheel’ aan bij ‘mate kenmerk aanwezig’ en ‘mate kenmerk voldoet’.
- PBS werkt preventief: 56% van de leerkrachten is het hiermee ‘geheel’ eens. Bij ‘mate aanwezigheid’ wordt vier keer ‘deels’ ingevuld. Hierbij is de toelichting: “Niet altijd te voorkomen (lastiger in vrije situaties, regel even vergeten en afhankelijk van leeftijd en gedragsproblemen)”.
- PBS bevordert gewenst gedrag: 83% van de leerkrachten is het hier volledig mee eens. Alle leerkrachten geven ‘geheel’ aan bij ‘mate kenmerk invloed op handelen’.
- PBS maakt schoolomgeving voorspelbaar: 61% van de leerkrachten kiest voor ‘geheel’. In de toelichting wordt geschreven dat er meer dingen zijn die invloed hierop hebben en er wordt verwezen naar de vrije situaties die lastig blijven.
- PBS leidt tot een positief schoolklimaat: 83% van de leerkrachten is het hiermee volkomen eens. Er wordt opgemerkt dat dit alleen het geval is als iedereen er zorgvuldig en consequent mee omgaat. “Wij moeten elkaar scherp houden en het levend houden door elkaar te inspireren”.

II - Ervaringen PBS

Door het invoeren van PBS is de mate waarin probleemgedrag ervaren wordt voor alle openbare ruimten verminderd t.o.v. voor de invoering van PBS.

De leerkrachten ervaren het meeste probleemgedrag voor en na de invoering van PBS op het schoolplein. Voor de invoering van PBS is het ervaren probleemgedrag op het schoolplein ‘geheel’ (80%) en ‘deels’ (20%) en na de invoering van PBS is het ervaren probleemgedrag 100% ‘deels’.

Op de vragen: ‘In de mate waarin PBS helpt om gewenst gedrag aan te leren’, ‘Invloed heeft op gewenst gedrag’, ‘Belonen gewenst gedrag bekrachtigt’ en ‘De leerkracht bevestigend zou antwoorden als mij nu gevraagd wordt of we op onze school PBS zullen invoeren’, wordt overwegend (92%) ‘geheel’ geantwoord.

4.1.2 Ervaringen leerkrachten middenbouw met PBS

I - Kenmerken PBS

Het antwoord 'niet' wordt door de leerkrachten middenbouw bij deze vragen niet gegeven. Bij deels wordt vaak de toelichting gegeven: "Het is een leerproces, lukt nog niet altijd".

- PBS is toepasbaar in de praktijk: 89% van de leerkrachten kiest voor 'geheel'. Alle leerkrachten geven 'geheel' aan bij 'mate kenmerk aanwezig'.
- PBS werkt preventief: 67% van de leerkrachten is het hier volledig mee eens. Bij 'mate kenmerk invloed op handelen' antwoordt 50% met 'geheel' en 50% met 'deels'.
- PBS bevordert gewenst gedrag: 89% van de leerkrachten is het hiermee 'geheel' eens. Alle leerkrachten geven 'geheel' aan bij 'mate kenmerk voldoet'.
- PBS maakt schoolomgeving voorspelbaar: 83% van de leerkrachten antwoordt hier 'geheel'.
- PBS leidt tot een positief schoolklimaat: 72% van de leerkrachten is het hier totaal mee eens. Bij 'mate kenmerk aanwezig' antwoordt 50% met 'geheel' en 50% met 'deels'. Alle leerkrachten geven 'geheel' aan bij 'mate kenmerk voldoet'.

II - Ervaringen PBS

Door het invoeren van PBS is de mate waarin probleemgedrag ervaren wordt voor alle openbare ruimten verminderd t.o.v. voor de invoering van PBS. Toelichting bij de antwoorden: "Voor en na de invoering van PBS beide 'deels' ingevuld, maar er zijn wel verbetering zichtbaar na de invoer van PBS".

Het meeste probleemgedrag voor de invoering van PBS wordt door de leerkrachten ervaren op het schoolplein en in de gymzaal. In beide ruimten is het ervaren probleemgedrag voor de invoering van PBS 'geheel' (67%) en 'deels' (33%). Na de invoering van PBS is het ervaren probleemgedrag op het schoolplein 100% 'deels'. Het probleemgedrag in de gymzaal na de invoering van PBS is 83% 'deels' en 17% 'niet'.

Op de vragen: *'In de mate waarin PBS helpt om gewenst gedrag aan te leren'*, *'Invloed heeft op gewenst gedrag'*, *'Belonen gewenst gedrag bekrachtigt'* en *'De leerkracht bevestigend zou antwoorden als mij nu gevraagd wordt of we op onze school PBS zullen invoeren'*, wordt bijna door iedereen (96%) 'geheel' geantwoord.

4.1.3 Ervaringen leerkrachten bovenbouw met PBS

I - Kenmerken PBS

Opvallend is dat de leerkrachten bovenbouw vaker met 'deels' antwoorden dan de leerkrachten uit de onder- en middenbouw. Hierbij wordt bijna altijd aangegeven dat het groeiende is: "Het is al wel duidelijk aanwezig, maar het is nog geen automatisme". Het antwoord 'niet' wordt door de leerkrachten bovenbouw niet gegeven.

- PBS is toepasbaar in de praktijk: 60% van de leerkrachten stemt hier 'geheel' mee in.
- PBS werkt preventief: 40% van de leerkrachten is het hiermee 'geheel' eens.
- PBS bevordert gewenst gedrag: 73% van de leerkrachten is het hier volledig mee eens.
- PBS maakt schoolomgeving voorspelbaar: 53% van de leerkrachten kiest voor 'geheel'.
- PBS leidt tot een positief schoolklimaat: 60% van de leerkrachten is het hiermee totaal eens. Bij 'deels' wordt aangegeven: "Er was al een positief pedagogisch klimaat, maar het versterkt het zeker".

II - Ervaringen PBS

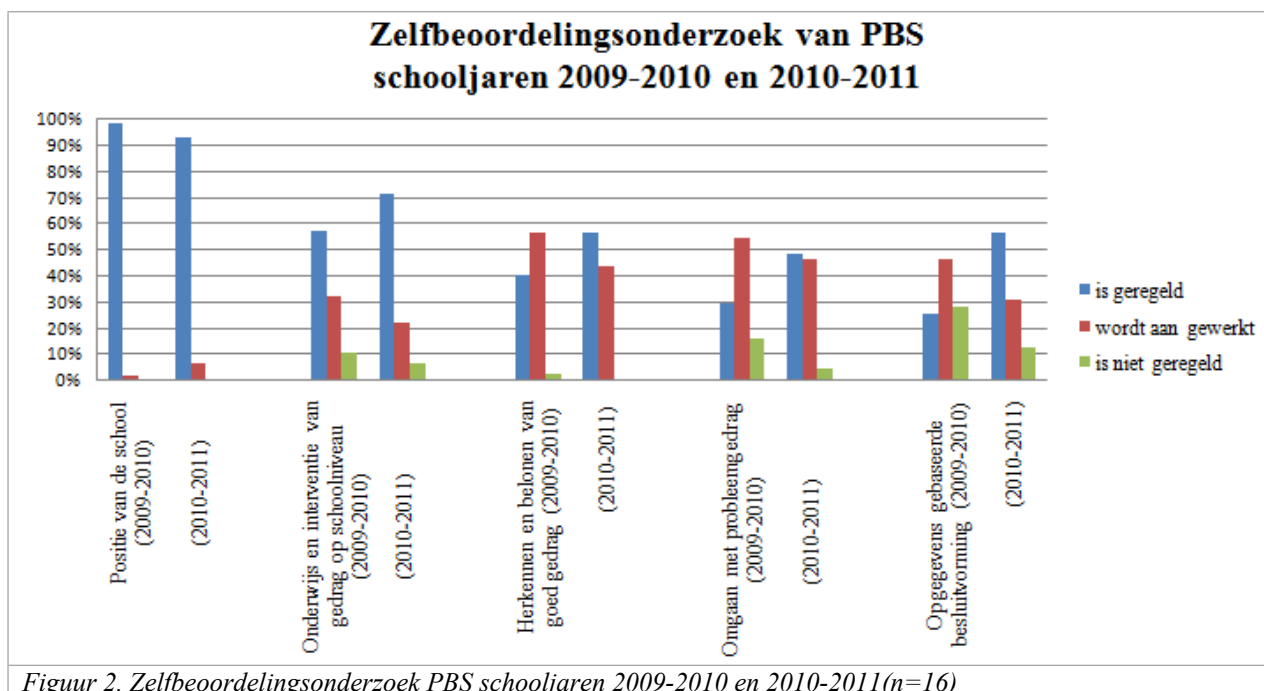
Door het invoeren van PBS is de mate waarin probleemgedrag ervaren wordt voor bijna alle openbare ruimten verminderd t.o.v. voor de invoering van PBS. Alleen in de gymzaal, waar 60% 'deels' en 40% 'niet' probleemgedrag voorkomt, is het percentage voor en na de invoering van PBS gelijk gebleven.

Het ervaren probleemgedrag in de kleedkamer verbetert iets, al blijft het percentage 'geheel' (40%) hetzelfde. Het ervaren probleemgedrag op het schoolplein gaat van 'geheel' (20%) en 'deels' (80%) naar 100% 'deels'. Als toelichting wordt gegeven: "Voor en na de invoering van PBS beide 'deels' ingevuld, al zie ik wel verbetering na het implementeren van PBS".

Op de vragen: *'In de mate waarin PBS helpt om gewenst gedrag aan te leren'*, *'Invloed heeft op gewenst gedrag'*, *'Belonen gewenst gedrag bekrachtigt'* en *'De leerkracht bevestigend zou antwoorden als mij nu gevraagd wordt of we op onze school PBS zullen invoeren'*, wordt voor 75% met 'geheel' geantwoord.

4.1.4 Zelfbeoordelingsonderzoek van PBS

Jaarlijks wordt aan het eind van het schooljaar het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' ingevuld (bijlage 1). Vanwege dit onderzoek wordt deze lijst in de maand mei ingevuld. Van de acht onderdelen zijn voor dit onderzoek de eerste vijf onderdelen van belang en worden hier behandeld.

Bij het vergelijken van het schooljaar 2009-2010 met het schooljaar 2010-2011 van de lijst

‘Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support’ valt het volgende op:

Bij het onderdeel ‘Positie van de school’ is het percentage ‘is geregeld’ gedaald van 98% naar 93%. Het percentage ‘wordt aan gewerkt’ is gestegen van 2% naar 7%.

Bij de andere vier onderdelen is het percentage ‘is geregeld’ gestegen en het percentage ‘wordt aan gewerkt’ en ‘is niet geregeld’ gedaald ten opzichte van het schooljaar 2009-2010. Bij ‘Herkennen en belonen van gedrag’ is ‘is niet geregeld’ niet meer ingevuld in het schooljaar 2010-2011.

Opmerkelijk is dat bij het onderdeel ‘Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau’ bij vraag 19 ‘Plaatsen waar leerlingen niet mogen komen, zijn duidelijk aangegeven en dit is aan leerkrachten en leerlingen verteld’ door 47% van de leerkrachten met ‘is niet geregeld’ beantwoord wordt. Deze vraag werd in schooljaar 2009-2010 voor 50% met ‘is niet geregeld’ beantwoord.

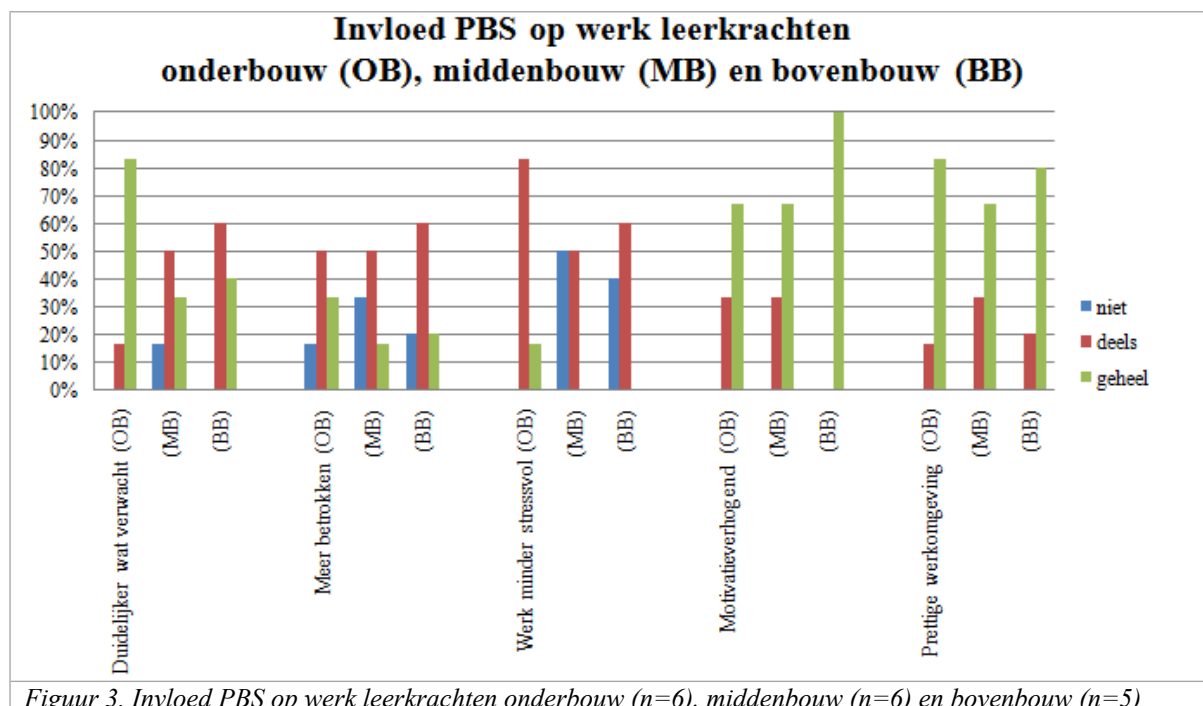
In de vragenlijst ‘Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support’ (bijlage 1) die ingevuld is in het schooljaar 2010-2011, wordt alleen vraag 19 (onderdeel: Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau) voornamelijk beantwoord met ‘is niet geregeld’.

Er wordt hoofdzakelijk gekozen voor ‘wordt aan gewerkt’ bij de vragen 12, 13 en 16 (onderdeel: Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau), 21 en 22 (onderdeel: Herkennen en belonen van goed gedrag), 23, 25 en 26 (onderdeel: Omgaan met probleemgedrag) en 29 en 30 (onderdeel: Op gegevens gebaseerde besluitvorming).

De rest van de vragen zijn voornamelijk beantwoord met ‘is geregeld’.

4.2 Invloed PBS op het werk leerkrachten

De onderzoeker wil weten wat de invloed van PBS is op het werk van de leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw van Het Mozaïek. Hieronder worden de antwoorden van de leerkrachten (n=17: onderbouw (n=6), middenbouw (n=6) en bovenbouw (n=5)) op de vragen bij ‘III - Invloed PBS op werk’ in de ‘Vragenlijst leerkracht’ weergegeven.

In figuur 3 is af te lezen dat het antwoord ‘niet’ wordt gegeven bij ‘Duidelijker wat verwacht’, ‘Meer betrokken’ en ‘Werk minder stressvol’. Het woord ‘positief’ komt vaak terug in de toelichting.

- Duidelijker wat verwacht:
 - o Onderbouw: De leerkrachten vinden dat door PBS duidelijker is wat er van de leerkracht verwacht wordt.
 - o Middenbouw: De meningen van de leerkrachten zijn verdeeld. De optie ‘deels’ komt het meest voor (50%). Bij ‘deels’ wordt de toelichting gegeven: “Op het gebied van gedragsafspraken wel”.
 - o Bovenbouw: De leerkrachten vinden dat door PBS duidelijker is wat er van de leerkracht verwacht wordt (‘geheel/deels’). De toelichting die bij ‘deels’ gegeven wordt is: “Het is wel duidelijker wat verwacht wordt, maar het is nog niet helemaal eigen”.
- Meer betrokken:

De meningen van de leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw zijn verdeeld. De optie ‘deels’ komt het meest voor (50-60%). De toelichting die bij ‘deels’ en ‘niet’ gegeven wordt is: “Ik was al betrokken”.
- Werk minder stressvol:
 - o Onderbouw: Alle leerkrachten vinden hun werk door PBS minder stressvol. De optie ‘deels’ overheerst (83%).
 - o Middenbouw: 50% van de leerkrachten kozen voor de optie ‘niet’ en ‘deels’. Het antwoord ‘geheel’ wordt niet gegeven.
 - o Bovenbouw: Niemand kiest voor ‘geheel’.
- Motivatieverhogend:

De leerkrachten vinden dat PBS motivatieverhogend werkt (‘geheel/deels’). Alle leerkrachten van de bovenbouw vinden dat PBS ‘geheel’ motivatieverhogend werkt.
- Prettige werkomgeving:

De leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw vinden dat door PBS een prettiger werkklimaat ontstaat (‘geheel/deels’).

4.3 Behoeften leerkrachten bij werken met PBS

De onderzoeker wil weten wat de behoeften bij het werken met PBS zijn van de leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw van Het Mozaïek. Hier worden de antwoorden van de leerkrachten (n=17: onderbouw (n=6), middenbouw (n=6) en bovenbouw (n=5)) op de vragen bij ‘IV – Behoeften PBS’ in de ‘Vragenlijst leerkracht’ weergegeven.

Het uitbreiden van onderdelen van PBS is onder te verdelen in drie groepen:

- Handelingen (PBS-beloningen, gevarieerdere PBS-lessen, borgen van afspraken, gedragregistratie beter bijhouden, PBS verder implementeren)
- Materiaal (kalenderregels visueel, 'Piebie'-pop in de klas)
- Anders (rol als coach)

De daarbij genoemde behoeften zijn onder te verdelen in drie groepen:

- Ondersteuning (opfrissen PBS, studiedagen, persoonlijke ondersteuning)
- Ervaringen delen (delen informatie/ervaringen met collega's en andere PBS-scholen)
- Anders (zelf aan werken en doelbewust mee bezig zijn, training om 'coach' te worden)

Bij de leerkrachten onderbouw is behoefte aan het uitbreiden van 'Handelingen' (83%) en 'Materiaal' (33%). Hierbij heeft 33% behoefte aan 'Ondersteuning' en 33% aan 'Ervaringen delen'.

In de middenbouw geeft 83% van de leerkrachten aan behoefte te hebben aan het uitbreiden van 'Handelingen' en 17% aan 'Anders'. Hierbij heeft 33% behoefte aan 'Ondersteuning', 17% aan 'Ervaringen delen' en 17% aan 'Anders'.

In de bovenbouw heeft 100% van de leerkrachten behoefte aan het uitbreiden van 'Handelingen'. Hierbij bestaat behoefte aan 'Ondersteuning' (60%), 'Ervaringen delen' (20%) en 'Anders' (40%).

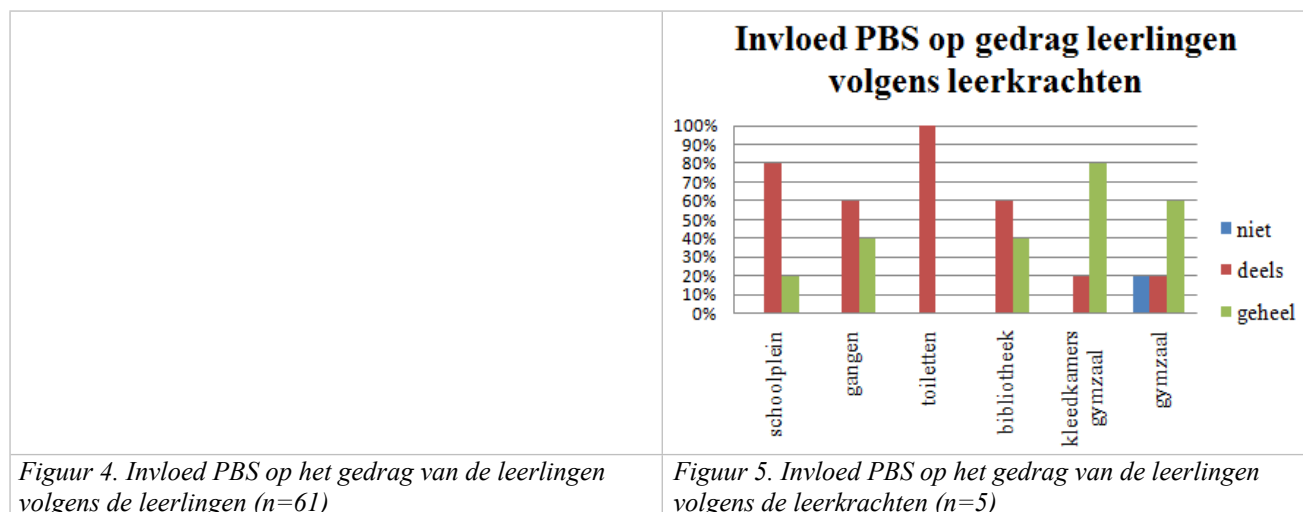
4.4 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen

De vraag 'Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?' wordt beantwoord door de leerlingen, de leerkrachten en de database.

4.4.1 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen volgens de leerlingen en de leerkrachten

Hier worden de antwoorden van de leerlingen (n=61) op de vragen bij 'IV – Gedragsafspraken' in de 'Vragenlijst leerling' weergegeven. De leerlingen wordt gevraagd of ze zich houden aan de gedragsafspraken in de verschillende ruimten. Omdat sommige kinderen beter naar het gedrag van een ander kunnen kijken, wordt ook de vraag gesteld: 'Houden de klasgenoten zich aan de gedragsafspraken?'.

Daarnaast worden de antwoorden van de leerkrachten van de bovenbouw (n=5) op de vragen bij 'V - Invloed PBS op gedrag leerlingen' in de 'Vragenlijst leerkracht' weergegeven. Er wordt aan de leerkracht gevraagd of de leerlingen uit de groep van de leerkracht door PBS meer gewenst gedrag vertonen in de verschillende ruimten. Omdat de leerkrachten een kleine groep vormen, geeft het percentage een wat sterker beeld dan bij de leerlingen.

In figuur 4 is te zien dat in de meeste ruimten het percentage leerlingen dat aangeeft zich 'geheel' te houden aan de gedragsafspraken in een ruimte, hoger is dan het percentage leerlingen dat aangeeft zich 'deels' of

‘niet’ te houden aan de gedragsafspraken. Alleen op het schoolplein is het percentage dat zich ‘deels’ zegt te houden aan de gedragsafspraken hoger dan het percentage dat antwoordt met ‘geheel’.

Het antwoord ‘niet’ wordt gegeven voor de kleedkamers gymzaal en de gymzaal (2%). Deze 2% van de leerlingen geeft bij ‘I – Verwachting’ in de ‘Vragenlijst leerling’ ook aan niet te weten wat de gedragsverwachtingen zijn in deze ruimten (figuur 6).

De leerlingen vinden dat de klasgenoten zich ‘deels/geheel’ houden aan de gedragsafspraken.

Uit figuur 5 blijkt dat de leerkrachten bij de gangen, toiletten en bibliotheek voornamelijk ‘deels’ aangeven, terwijl de leerlingen bij diezelfde ruimten vooral ‘geheel’ aangeven (figuur 4).

De leerkrachten geven aan dat de invloed van PBS op het gedrag van de leerlingen in de kleedkamers gymzaal en gymzaal groter is t.o.v. de andere ruimten. Deze invloed zou ook terug te vinden moeten zijn in het ervaren probleemgedrag voor en na invoering van PBS in deze twee ruimten (4.1.3, II - Ervaringen PBS), maar dat is niet het geval.

De optie ‘niet’ wordt gegeven voor de gymzaal (20%). Deze 20% van de leerkrachten geeft ook bij ‘weten van de gedragsverwachtingen’ (figuur 7) en ‘zich veilig voelen’ (figuur 11) in de gymzaal ‘niet’ ingevuld.

Opmerkelijk zijn de percentages in en bij de toiletten. De leerlingen scoren daar het hoogste percentage ‘geheel’ (84%), terwijl de leerkrachten voor 100% ‘deels’ aangeven.

4.4.2 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen volgens de database

In de database staan de gedragsincidenten van de leerlingen (n=62). Er wordt gekeken naar incidenten van de leerlingen in de schooljaren 2009-2010 en 2010-2011. In het begin van het schooljaar wordt op Het Mozaïek extra aandacht besteed aan de gedragsverwachtingen en wordt goed gedrag extra bekrachtigd.

In het begin van het schooljaar 2009-2010 loopt het aantal leerlingen dat betrokken is bij een incident terug; van negen in september geleidelijk naar één in december. In de maanden erna blijft het aantal laag. Vanaf maart is er een stijging te zien (negen), die daarna weer afneemt.

In het begin van het schooljaar 2010-2011 is er een afname te zien in het aantal leerlingen dat betrokken is bij een incident; van vijf in september geleidelijk naar één in december. Ten opzichte van dezelfde periode in het schooljaar 2009-2010 is een vermindering te zien in het aantal leerlingen dat betrokken is bij een incident. In januari is er een stijging te zien (elf), die in februari en maart terugloopt. In april is er een toename (negen).

Vanwege nieuwbouw/verbouw is Het Mozaïek eind maart 2011 verhuisd naar een tijdelijke locatie. De eerste weken op de nieuwe locatie (april) is er door het team van Het Mozaïek extra aandacht besteed aan de (aangepaste) verwachtingen en is er extra beloond.

Er is in de schooljaren 2009-2010 en 2010-2011 in periodes wel een vermindering te zien in het aantal leerlingen dat betrokken is bij een incident, maar er is geen trend te ontdekken.

Bij nader onderzoek in de database blijken de gedragsincidenten vooral plaats te vinden op het schoolplein (81%). De meest voorkomende gedragingen op het schoolplein zijn ‘verbale agressie’ en ‘fysieke agressie’. Er zijn drie perioden waarin de kinderen een deel van de tijd op het schoolplein zijn: 08.30-09.00 (voor schooltijd), 10.00-11.00 (kleine pauze, 15 minuten) en 12.00-13.00 (grote pauze, 30 minuten). De meeste incidenten vinden plaats in de periode 12.00-13.00. Er zijn in de grote pauze twee keer zoveel incidenten als in de kleine pauze, maar de pauzetijd is ook twee keer zo lang.

In april 2011, na de verhuizing wordt de grote pauze (12.00-13.00) 20 minuten i.p.v. 30 minuten. Opvallend is dat in april 2011 de meeste leerlingen betrokken zijn bij incidenten op het schoolplein in de periode 10.00-11.00.

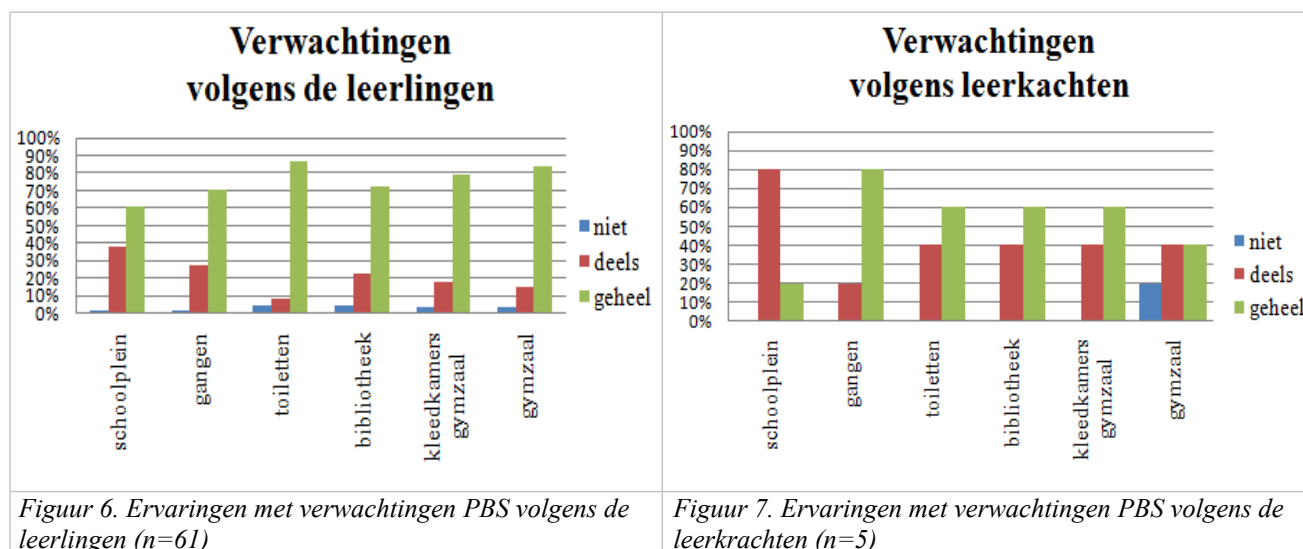
Daarnaast is opmerkelijk dat in april 2011, de eerste maand na de verhuizing op de nieuwe locatie, de eerste twee incidenten bij de toiletten plaatsvinden.

4.5 Ervaringen van de leerlingen met PBS

De vraag ‘Wat zijn de ervaringen van de leerlingen met PBS?’ wordt beantwoord door de leerlingen en de leerkrachten. De ervaringen worden gesplitst in verwachtingen, veiligheid en beloningen. Omdat de leerkrachten een kleine groep vormen, geeft het percentage een wat sterker beeld dan bij de leerlingen.

4.5.1 Ervaringen met verwachtingen PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten

Hier worden de antwoorden van de leerlingen (n=61) op de vragen bij ‘I – Verwachting’ in de ‘Vragenlijst leerling’ en de leerkrachten (n=5) op de vragen bij ‘VI - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft verwachtingen’ in de ‘Vragenlijst leerkracht’ weergegeven.

Figuur 6 laat zien dat de meeste kinderen ‘geheel’ aankruisen bij de vraag of de leerling weet wat de verwachtingen zijn voor de verschillende ruimten. In en bij de toiletten zijn de verwachtingen het meest ‘geheel’ bekend. Op het schoolplein zijn de verwachtingen het minst ‘geheel’ bekend.

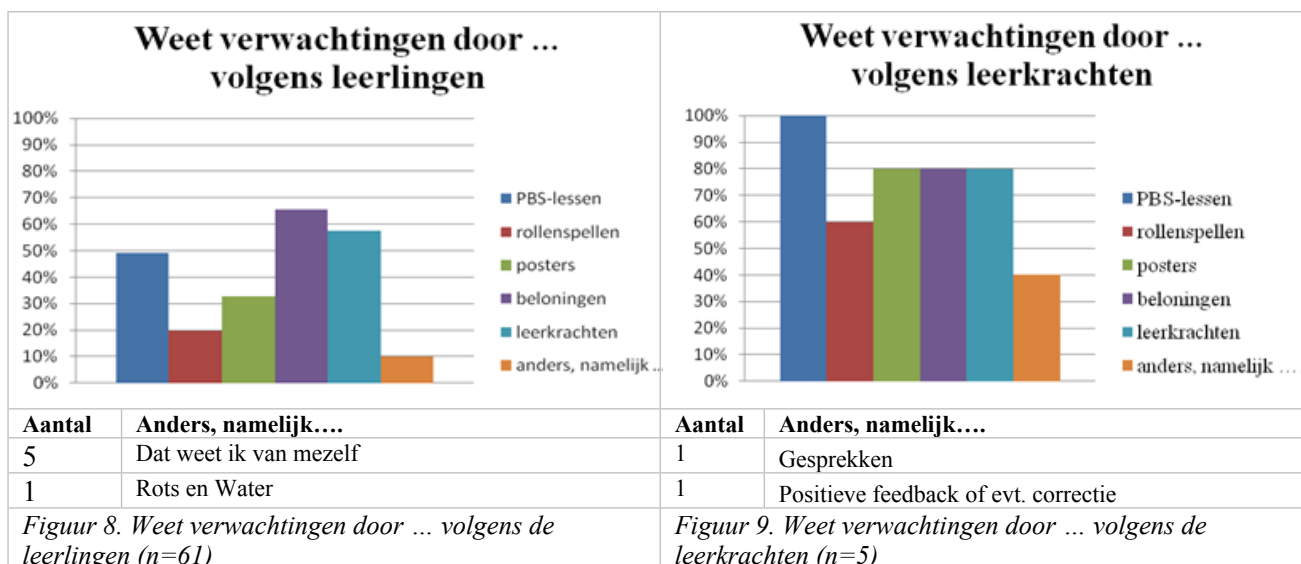
2% van de leerlingen geeft aan voor geen van de ruimten de gedragsverwachtingen te kennen. Bij het zich houden aan de gedragsafspraken geeft deze 2% van de leerlingen voor de verschillende ruimten ‘deels’ aan (figuur 4). Bij het zich veilig voelen in de verschillende ruimtes geeft deze 2% van de leerlingen ‘geheel’ aan (figuur 10).

Daarnaast geeft 2% aan de gedragsverwachtingen in en bij de kleedkamers gymzaal en de gymzaal niet te kennen. Bij het zich houden aan de gedragsafspraken in de verschillende ruimten heeft deze 2% van de leerlingen ‘niet’ ingevuld voor de kleedkamers gymzaal en de gymzaal (figuur 4). Bij het zich veilig voelen in deze ruimtes geeft deze 2% van de leerlingen ‘deels’ aan (figuur 10).

De leerlingen die verder aangeven niet te weten wat er van hen verwacht wordt (3%), geven dit maar voor één bepaalde ruimte aan (toiletten of bibliotheek).

Uit figuur 7 is op te maken dat de leerkrachten denken dat de leerlingen het best de verwachtingen weten in de gangen. De vraag over de verwachtingen op het schoolplein wordt voornamelijk met ‘deels’ beantwoord. Met betrekking tot de gymzaal wordt verdeeld geantwoord. 20% van de leerkrachten die ‘niet’ aangeeft bij het weten van de gedragsverwachtingen in de gymzaal, heeft ook bij ‘zich houden aan de gedragsafspraken’ (figuur 5) en bij ‘zich veilig voelen’ in de gymzaal ‘niet’ ingevuld (figuur 11).

Daarnaast wordt ook gevraagd waardoor de leerling weet wat er van hem/haar verwacht wordt. Hierbij kunnen meerdere antwoorden aangekruist worden.

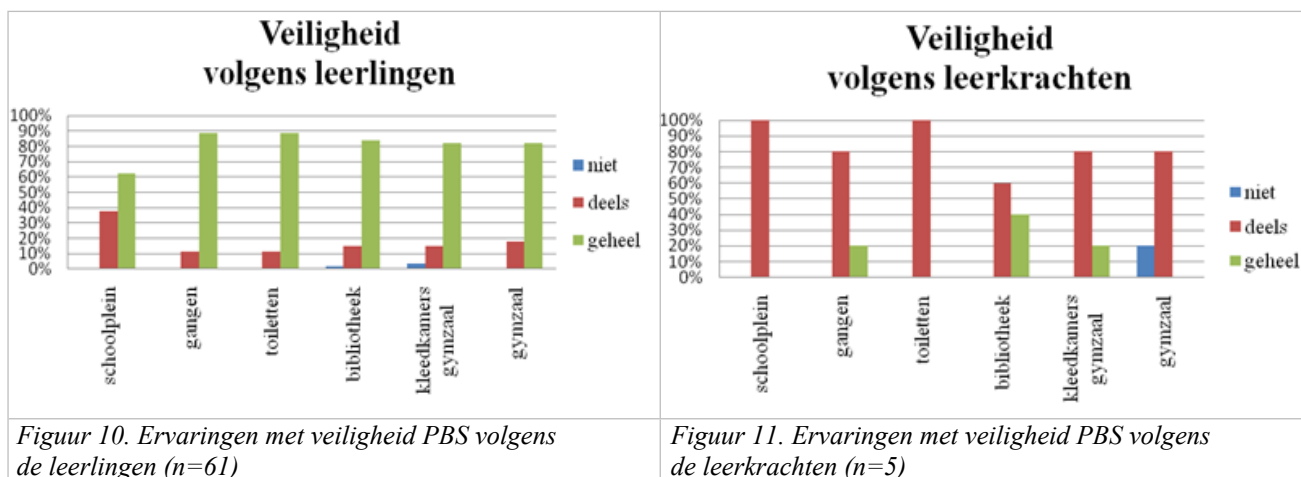

Figuur 8: Bijna alle kinderen geven meerdere opties aan (95%). ‘Beloningen’, ‘leerkrachten’ en ‘PBS-lessen’ worden het meest aangegeven waardoor de leerling weet wat de verwachtingen zijn. 10% van de leerlingen koos voor ‘anders, namelijk...’

Figuur 9: Alle leerkrachten geven de PBS-lessen aan waardoor de leerlingen de gedragsverwachtingen weten, terwijl 49% van de leerlingen de PBS-lessen aangeeft. In het algemeen kiezen de leerkrachten vaker voor de opties dan de leerlingen.

4.5.2 Ervaringen met veiligheid PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten

Hier worden de antwoorden van de leerlingen (n=61) op de vragen bij ‘II – Veiligheid’ in de ‘Vragenlijst leerling’ en van de leerkrachten (n=5) op de vragen bij ‘VII - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft veiligheid’ in de ‘Vragenlijst leerkracht’ weergegeven.

In figuur 10 is te zien dat 2% van de leerlingen zich niet veilig voelt in de bibliotheek en 3% zich niet veilig voelt in de kleedkamers bij de gymzaal. De gedragsverwachtingen zijn bij deze leerlingen voor deze ruimten ‘deels/geheel’ bekend (figuur 6). Op het schoolplein is de ervaren veiligheid het laagst; 62% voelt zich ‘geheel’ en 38% voelt zich ‘deels’ veilig. De ‘geheel’ ervaren veiligheid in de andere ruimten schommelt tussen de 82% en 89%.

Figuur 11 laat zien dat door de leerkrachten vooral de optie ‘deels’ wordt aangegeven. Op het schoolplein en de toiletten wordt door alle leerkrachten ‘deels’ aangegeven. In de gymzaal kiest 20% van de leerkrachten

voor 'niet'. Deze 20% van de leerkrachten heeft ook bij 'zich houden aan de gedragsafspraken' (figuur 5) en 'weten van de gedragsverwachtingen' (figuur 7) in de gymzaal 'niet' ingevuld.

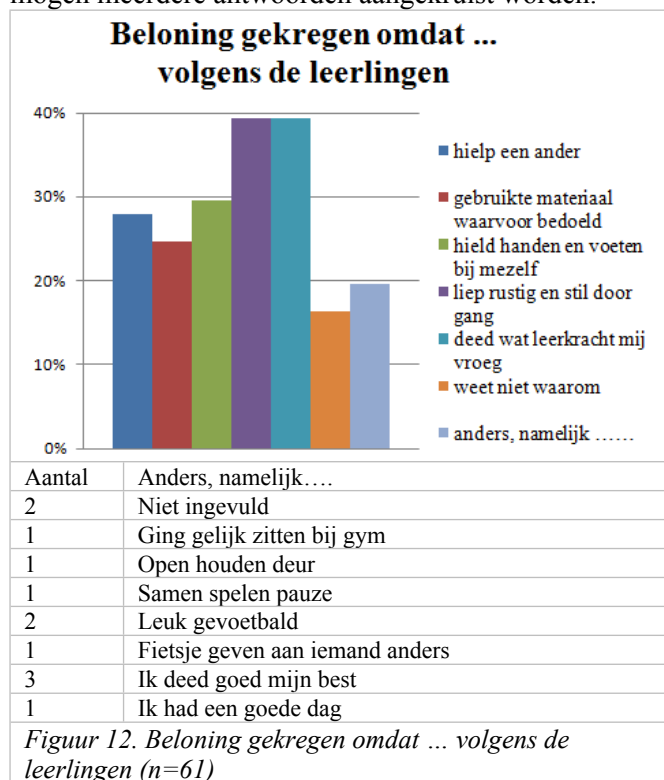
4.5.3 Ervaringen met beloningen PBS volgens de leerlingen en de leerkrachten

Hier worden de antwoorden van de leerlingen (n=61) op de vragen bij 'III – Beloningen' in de 'Vragenlijst leerling' en van de leerkrachten (n=5) op de vragen bij 'VIII - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft beloningen' in de 'Vragenlijst leerkracht' weergegeven. Bij beloning kan gedacht worden aan een compliment, een Piebiekaartje, etc..

Door 95% van de leerlingen wordt op de vraag of de leerling een beloning heeft gekregen deze week bevestigend geantwoord. De 5% die ontkennend antwoordt zitten in dezelfde groep.

Alle leerkrachten geven aan dat alle leerlingen in de groep een beloning hebben gehad.

Daarnaast wordt ook gevraagd of de leerling weet waarom de leerling een beloning heeft gekregen. Hierbij mogen meerdere antwoorden aangekruist worden.

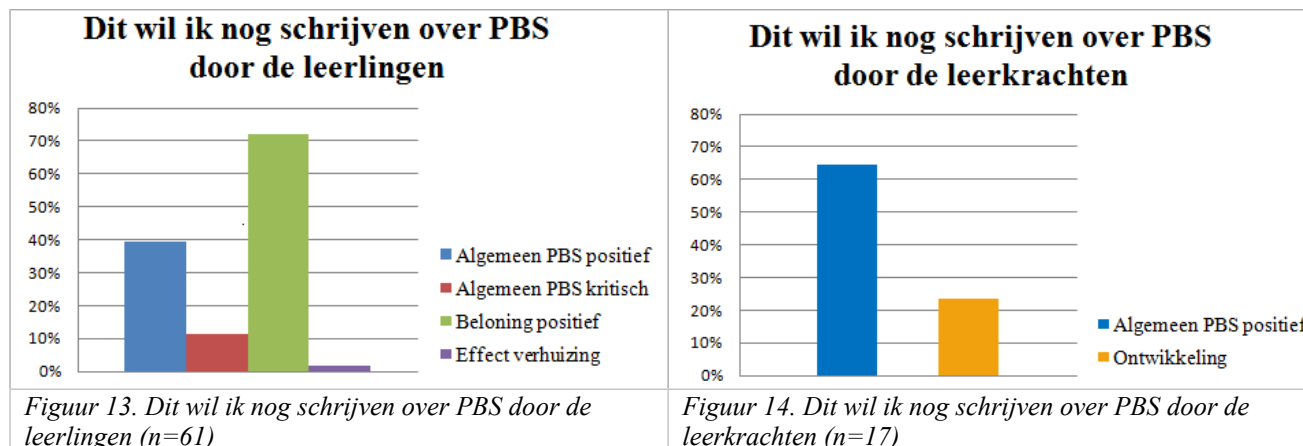

Figuur 12 toont de resultaten. Van de leerlingen geeft 16% aan niet te weten waarom ze een beloning hebben gekregen. Deze leerlingen zitten in verschillende groepen. Bij deze 16% zitten ook de 5% van de leerlingen die aangeeft geen beloning te hebben gehad. 20% kiest voor 'anders, namelijk ...'.

Aan de leerkrachten wordt gevraagd of de leerlingen weten waarom ze een beloning hebben gekregen. Van de leerkrachten denkt 80% dat alle leerlingen 'geheel' weten waarom ze beloond zijn en 20% denkt 'deels'.

4.6 Dit wil ik nog schrijven over PBS

Aan het einde van de 'Vragenlijst leerling' en 'Vragenlijst leerkracht' is een mogelijkheid nog iets te schrijven over PBS.

Figuur 13: Alle leerlingen hebben dit ingevuld. De reacties zijn onder te verdelen in vier groepen: 'Algemeen PBS positief' (stimuleert, helpt, werkt), 'Algemeen PBS kritisch' (kinderachtig, hoeft geen beloning voor goed gedrag, saai het zijn regels, doet het altijd goed maar krijg geen beloning), 'Beloning positief' (bevestiging dat iets goed gedaan is, leuk om te krijgen, stimuleert) en 'Effect verhuizing' (regels veranderd). Er wordt vooral positief over PBS geschreven. 'Beloning' wordt door 72% van de kinderen ten positieve genoemd.

Figuur 14: Door 71% van de leerkrachten, wordt dit ingevuld. De reacties zijn onder te verdelen in twee groepen: 'Algemeen PBS positief' (geweldig om mee te werken, stimuleert, helpt, werkt, aanrader voor alle scholen in Nederland en de ouders thuis) en 'Ontwikkeling' (blijven ontwikkelen, tijd nemen voor invoeren). De leerkrachten zijn positief over PBS. Er wordt aangegeven dat PBS nog in ontwikkeling is.

4.7 Samenvatting

Ervaringen leerkrachten met PBS

Bij het vergelijken van de ervaringen van de leerkrachten met PBS tussen de onder-, midden- en bovenbouw, worden geen grote verschillen gevonden. In de percentages zitten verschillen, maar uit de toelichtingen op de antwoorden blijken de verschillen minimaal te zijn. De leerkrachten vinden PBS goed toepasbaar in de praktijk, preventief werken, gewenst gedrag bevorderen, de schoolomgeving voorspelbaar maken en tot een positief schoolklimaat leiden. De leerkrachten geven aan dat PBS nog verder moet en kan groeien. De leerkrachten vinden dat PBS helpt om gewenst gedrag aan te leren, gewenst gedrag bevordert en dat belonen gewenst gedrag bekrachtigt. De leerkrachten zouden opnieuw kiezen voor het invoeren van PBS op Het Mozaïek.

Alle leerkrachten ervaren minder probleemgedrag na de invoering van PBS. Het meeste probleemgedrag werd en wordt ervaren op het schoolplein.

Invloed PBS op het werk leerkrachten

Er zijn minimale verschillen tussen de antwoorden van de leerkrachten van de onder-, midden- en bovenbouw (figuur 3). Van de leerkrachten vindt 94% dat door PBS duidelijker is wat er van de leerkracht verwacht wordt. Er lijkt een verschil tussen de onder-, midden- en bovenbouw, maar uit de toelichtingen blijken de verschillen kleiner te zijn. De meningen van de leerkrachten over het vergroten van de betrokkenheid door PBS zijn verdeeld. De optie 'deels' komt het meest voor; de leerkrachten waren al betrokken. Ook bij de vraag of het werk minder stressvol wordt door PBS zijn de meningen verdeeld. Er wordt overwegend gekozen voor 'deels'. Alle leerkrachten vinden dat PBS motivatieverhogend werkt en dat door PBS een prettiger werkklimaat ontstaat.

Behoeften leerkrachten bij werken met PBS

Er is veel overlap in de behoeften bij het werken met PBS bij de leerkrachten onder-, midden- en bovenbouw. Bij welke onderdelen van PBS de leerkrachten willen uitbreiden, wordt het vergroten van handelen (PBS-beloningen, gevarieerdere PBS-lessen, gedragregistratie beter bijhouden, borgen van afspraken, PBS verder implementeren) het meeste genoemd. Hierbij is behoefte aan ondersteuning (opfrissen PBS, studiedagen, persoonlijke ondersteuning) en ervaringen delen (delen informatie/ervaringen met collega's en andere PBS-scholen).

Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen

De leerlingen vinden dat ze zich aan de gedragsafspraken houden (geheel/deels) (figuur 4). Alleen op het schoolplein is het percentage dat zich 'deels' zegt te houden aan de gedragsafspraken hoger dan het percentage dat antwoordt met 'geheel'. Dit is ook terug te vinden in de database waaruit blijkt dat de meeste gedragsincidenten zich voordoen op het schoolplein (81%).

Ervaringen van de leerlingen met PBS

De meeste leerlingen geven aan te weten wat er van ze verwacht wordt in de verschillende ruimten (figuur 6). Voor het schoolplein zijn de verwachtingen het minst 'geheel' bekend (61%). Ook de leerkrachten veronderstellen dat de leerlingen de verwachtingen op het schoolplein het minst 'geheel' (20%) bekend zijn (figuur 7).

De leerlingen weten de verwachtingen voornamelijk door de 'beloningen', 'leerkrachten' en 'PBS-lessen' (figuur 8). Alle leerkrachten noemen de PBS-lessen waardoor de leerlingen de gedragsverwachtingen weten (figuur 9). De PBS-lessen worden door 49% van de kinderen genoemd.

De door de leerlingen ervaren veiligheid is het minst 'geheel' (63%) voor het schoolplein (figuur 10). De ervaren veiligheid in de andere ruimten schommelt tussen de 82% en 89%. Door de leerkrachten wordt vooral de optie 'deels' aangegeven voor de verschillende ruimten (figuur 11).

De leerkrachten geven aan dat alle leerlingen uit de klas een beloning hebben gehad deze week. Van de leerlingen geeft 5% (uit dezelfde groep) aan geen beloning te hebben gekregen. 16% van de leerlingen geeft aan niet te weten waarom ze een beloning hebben gekregen (figuur 12). Deze leerlingen zitten in verschillende groepen.

Hoofdstuk 5 Conclusies, discussie en aanbevelingen

In dit onderzoek stond de vraag centraal: Welke invloed heeft de methodiek PBS op het gedrag van de leerlingen van Het Mozaïek binnen ruimten die de school als ‘openbaar’ definieert?

Bij de conclusies wordt gekeken naar de volgende onderzoeksvragen:

- Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten met PBS?
- Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten?
- Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen?
- Wat zijn de ervaringen van de leerlingen met PBS?

Per onderzoeksvraag worden de gegevens samen gebracht, geïnterpreteerd en conclusies getrokken.

In de discussie worden onderdelen genoemd die van invloed kunnen zijn geweest op de bevindingen in dit onderzoek. Naar aanleiding van de resultaten in dit onderzoek worden aanbevelingen gedaan over de toepassing van PBS in de toekomst. Daarnaast worden ook aanbevelingen voor vervolgonderzoek gegeven.

5.1 Conclusies

In dit onderzoek waren de onderzoeksvragen over de ‘*ervaringen van leerkrachten met PBS*’, ‘*invloed PBS op het werk van de leerkrachten*’ en ‘*behoeften bij het werken met PBS*’ per bouw gesplitst. De door de onderzoeker verwachtte verschillen tussen de onder-, midden- en bovenbouw bleven uit; de resultaten kwamen in grote lijnen overeen.

5.1.1 Ervaringen leerkrachten met PBS

De leerkrachten van Het Mozaïek staan positief tegenover de doelen van PBS. PBS moet en kan nog verder groeien.

Om de huidige implementatie van PBS te kunnen beoordelen, raden Golly en Sprague (2009) aan het zelfbeoordelingsonderzoek PBS af te nemen. Uit figuur 2 blijkt dat de implementatie van PBS op Het Mozaïek gegroeid is. Alleen het onderdeel ‘Positie van de school’ is iets gezakt in ‘is geregeld’.

Volgens onderzoek bevordert PBS gewenst gedrag en neemt probleemgedrag af (Horner et al., 2010; Sørlie & Ogden, 2007; Sailor et al., 2007). Ook alle leerkrachten van Het Mozaïek ervaren minder probleemgedrag in de openbare ruimten na het invoeren van PBS. Het meeste probleemgedrag werd en wordt ervaren op het schoolplein (§4.1).

5.1.2 Invloed PBS op het werk leerkrachten

Een school geeft zelf vorm aan de vijf pijlers van PBS (§2.1.2). Deze pijlers maken duidelijk wat er van het team en de leerlingen verwacht wordt. Door PBS wordt de schoolomgeving voorspelbaar (Horner et al., 2010; Simonsen et al., 2008) en verbetert het schoolklimaat (Newcomer et al., 2009; Wasilewski et al., 2008). Schoolteams die de methodiek hebben ingevoerd, melden een grotere tevredenheid over het werk (Michigan Department of Education, 2010; Sprague & Horner, 2006). Het team blijkt meer plezier in het werk te hebben. Ook de leerkrachten van Het Mozaïek vinden in het algemeen dat door PBS duidelijker is wat er van de leerkracht verwacht wordt. De meningen van de leerkrachten over het vergroten van de betrokkenheid door PBS zijn verdeeld. De optie ‘deels’ komt het meest voor; de leerkrachten waren al betrokken. Ook bij de vraag of het werk minder stressvol wordt door PBS zijn de meningen verdeeld. De meeste mensen kiezen voor ‘deels’. In het onderzoek van Ross en Horner (2007) is een tendens zichtbaar; bij een verhoogde implementatie, wordt door de leerkrachten minder stress ondervonden. Alle leerkrachten van Het Mozaïek geven aan dat PBS motivatieverhogend werkt en dat door PBS een prettiger werkklimaat ontstaat.

De resultaten in dit onderzoek over de invloed van PBS op het werk van de leerkrachten komen in grote lijnen overeen met de bevindingen in de literatuur.

5.1.3 Invloed PBS op het gedrag van de leerlingen

De implementatie van PBS is gegroeid (figuur 2). Volgens Sørlie en Ogden (2007) zou dan ook het probleemgedrag verminderd moeten zijn. De leerkrachten van Het Mozaïek bevestigen wat in de literatuur gezegd wordt; PBS bevordert gewenst gedrag en probleemgedrag neemt af (Sailor et al., 2007; Golly & Sprague, 2009; Newcomer et al., 2009) (figuur 5 en §5.1.1). De gegevens uit de database bevestigen nog ontkennen dit (§4.4.2).

5.1.4 Ervaringen van de leerlingen met PBS

PBS creëert een veilige omgeving, waar de verwachtingen duidelijk zijn en kinderen begeleid worden bij het aanleren van gewenst gedrag (Golly & Sprague, 2009).

Op de over het algemeen positieve ervaringen van de leerlingen van het Mozaïek met PBS, is het schoolplein een uitzondering. De leerlingen geven aan dat de verwachtingen op het schoolplein het minst 'geheel' bekend zijn (figuur 6). Ook de leerkrachten geven aan dat de leerlingen de verwachtingen op het schoolplein vooral 'deels' weten (figuur 7). Op het schoolplein is de ervaren veiligheid door de leerlingen het minst 'geheel' (figuur 10). Ook de leerkrachten schatten in dat de ervaren veiligheid op het schoolplein door de leerlingen 'deels' is (figuur 11). De leerlingen zeggen zich voornamelijk 'deels' te houden aan de gedragsafspraken op het plein (figuur 4). De leerkrachten ervaren, ondanks de verbetering door PBS, het meeste probleemgedrag voor en na de invoering van PBS op het schoolplein (§4.1.1, §4.1.2 en §4.1.3). Ook uit de database blijkt dat de gedragsincidenten vooral plaatsvinden op het schoolplein (§4.4.2).

Er lijkt een trend zichtbaar tussen het weten van de verwachtingen, zich houden aan de gedragsregels, de ervaren veiligheid en het aantal incidenten in de database voor een bepaalde ruimte.

Op basis van de verkregen gegevens in dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de leerkrachten en de meeste leerlingen erg positief zijn over PBS! PBS moet en kan nog verder groeien.

5.2 Discussie

Hier worden onderdelen die invloed kunnen hebben gehad op de bevindingen van dit onderzoek besproken.

5.2.1 De verhuizing

Het is ongunstig dat dit onderzoek heeft plaatsgevonden vijf schoolweken na de verhuizing van Het Mozaïek. Helaas konden de vragenlijsten niet afgenomen worden voor de verhuizing. De verhuizing zal naar alle waarschijnlijkheid invloed hebben gehad op de antwoorden die de leerlingen en de leerkrachten hebben gegeven in de vragenlijsten (bijlage 1, 2 en 3) en op het aantal gedragsincidenten in de maanden rondom de verhuizing.

Op verschillende plaatsen in het onderzoek komen de (mogelijke) gevolgen van de verhuizing naar voren:

- Uit de database blijkt dat het aantal gedragsincidenten in april 2011 is toegenomen (§4.4.2). Het tijdstip waarop dit zich voordoet, vlak na de verhuizing, doet vermoeden dat de nieuwe locatie hierop van invloed is geweest. Ook vinden in deze maand de eerste twee incidenten bij de toiletten plaats. Bij de toelichtingen van de leerkrachten bij het invullen van de vragenlijst wordt verwezen naar problemen met de toiletten in het nieuwe gebouw (§5.3.2).
- Bij het invullen van de 'Vragenlijst leerkracht' (bijlage 2) 'II - Ervaringen PBS' wordt door de leerkrachten aangegeven dat het lastig was om de vragen in te vullen. Er zijn niet twee situaties (voor en na invoering PBS), maar er zijn eigenlijk drie situaties:
 1. Probleemgedrag voor invoering PBS
 2. Probleemgedrag na invoering PBS in het oude gebouw
 3. Probleemgedrag na invoering PBS in het nieuwe gebouw
- Een leerling schrijft bij 'Dit wil ik nog schrijven over PBS' (figuur 13): "Ik vind het leuk dat er beloningen zijn, maar er zijn regels veranderd en dat is niet zo leuk".

5.2.2 Beperkingen vragenlijsten

Dit onderzoek gaat alleen over PBS in de openbare ruimten. Op Het Mozaïek wordt schooljaar 2010-2011 PBS ingevoerd in de klassen. Bij de antwoorden die sommige leerkrachten gaven op de 'Vragenlijst leerkracht' (bijlage 2) werd naast de openbare ruimte ook naar de klas gekeken (Bijv. bij PBS is toepasbaar in de praktijk: 'deels'. De toelichting hierbij is: "Met name in de openbare ruimten gaat dit goed"). Hier vindt interferentie plaats.

Daarnaast was er kritiek van de leerkrachten op de lengte van de 'Vragenlijst leerkracht'. De lijst was erg lang en sommige vragen waren lastig te beantwoorden. Hierbij werd vooral 'I – Kenmerken PBS' genoemd. Er werd ook aangegeven dat het moeilijk te bepalen is, welke invloed PBS heeft en welke andere factoren een rol spelen.

5.2.3 Preventieve werking PBS

Bij 'I - Kenmerken PBS' in de 'Vragenlijst leerkracht' wordt door de leerkrachten aangegeven dat PBS preventief werkt ('geheel/deels'). Als toelichting wordt bij 'deels' o.a. gegeven dat het afhankelijk is van de gedragsproblemen. Uit onderzoek blijkt PBS ten goede te komen aan *alle* kinderen door het afstemmen van de intensiteit en de aanpak op de behoeften van de kinderen (Sugai, 2011; Sailor et al., 2007).

Als PBS verder geïmplementeerd is, zal PBS mogelijk voor meer leerlingen preventief werken. Momenteel is de aanpak nog maar deels geïmplementeerd op Het Mozaïek; er worden voornamelijk interventies uitgevoerd in het groene gebied van de gedragsdriehoek van Richter (figuur 1). Dit kan er de oorzaak van zijn dat PBS nog niet ten goede komt aan alle kinderen en in sommige gevallen nog niet altijd preventief werkt.

5.2.4 Beloningen

Het belonen komt positief ter sprake bij de leerlingen (figuur 13). Ook wordt 'belonen' het meest aangegeven als reden waardoor de leerling weet wat de verwachtingen zijn (figuur 8). Een aantal leerlingen geeft aan deze week nog geen beloning te hebben gekregen (§4.5.3). De leerkrachten geven aan dat alle leerlingen een beloning hebben gehad. Het is mogelijk dat een leerling geen beloning heeft gehad. Ook is mogelijk dat de leerling vergeten is dat er een beloning is uitgedeeld of de leerling heeft het misschien niet als beloning gezien.

Enkele leerlingen geven aan niet te weten waarom ze een beloning hebben gekregen (figuur 12). Bij deze leerlingen zitten ook de leerlingen die aangeven geen beloning te hebben gehad (§4.5.3). Heeft de leerkracht bij het geven van de beloning vergeten te vertellen waarom de leerling een beloning krijgt? Of is de leerling het vergeten?

De leerkrachten denken dat de leerlingen 'geheel/deels' weten waarom de leerlingen beloond zijn (§4.5.3). Uit dit onderzoek komt niet naar voren waarom er 'deels' aangegeven wordt.

Via beloningen kan geleerd worden welk gedrag gewenst is (Golly & Sprague, 2009). Daarom is het belangrijk bij het belonen te vertellen waarom een beloning wordt gegeven.

5.2.5 De database

De onderzoeker had voor dit onderzoek gebruik willen maken van de database van Het Mozaïek. Deze database is statisch; de gegevens worden gesommeerd in een Excel bestand bijgehouden. Daardoor is analyse alleen mogelijk voor de gesommeerde situaties. Voor dit onderzoek heeft de onderzoeker gebruikt gemaakt van de briefjes 'Registratie Gedragsincidenten' (bijlage 4). Deze gegevens zijn ingevoerd in een Excel bestand om bewerkingen te kunnen uitvoeren.

Het verzamelen van data is nodig om de effectiviteit en efficiëntie van de interventies te bepalen en richting te geven aan de besluitvorming (Dunlap et al., 2009; Newcomer et al., 2009). Aan de hand van de data kan gezien worden op welke plekken, voor welk probleemgedrag, in welke groepen en voor welke leerlingen er (extra) interventies nodig zijn (§2.1.2).

In de database is terug te vinden dat de meeste incidenten plaatsvinden op het schoolplein in de periode 12.00-13.00 (§4.4.2). Er zijn in de grote pauze twee keer zoveel incidenten als in de kleine pauze, maar de pauzetijd is ook twee keer zo lang. Opvallend is dat in april 2011 de meeste leerlingen betrokken zijn bij incidenten op het schoolplein in de periode 10.00-11.00, de kleine pauze. Dit is afwijkend van de trend dat het aantal incidenten evenredig is aan de tijdsduur dat de kinderen op het plein zijn. Op basis van de gegevens in dit onderzoek kan niet gezegd worden of hier een nieuwe trend ontstaat.

5.3 Aanbevelingen

De onderzoeker doet de volgende aanbevelingen over de toepassing van de methodiek PBS op Het Mozaïek in de toekomst binnen ruimten die de school als 'openbaar' definieert:

5.3.1 Implementatie PBS

Op basis van het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' raadt de onderzoeker het PBS-team aan doelen te stellen om te gaan werken aan de onderdelen die voornamelijk beantwoord worden met 'is niet geregeld' en 'wordt aan gewerkt' (§4.1.4). Naast het vergroten van de implementatie is het belangrijk PBS te onderhouden. Het onderdeel 'Positie van de school' is iets minder 'is geregeld' vergeleken met vorig schooljaar. De leerkrachten geven deze behoeften ook aan (§4.3 en figuur 14).

De onderzoeker adviseert tegemoet te komen aan de behoeften van de leerkrachten bij het werken met PBS (§4.3). Er is overwegend behoefte aan uitbreiding van handelen (PBS-beloningen, gevarieerdere PBS-lessen, gedragregistratie beter bijhouden, borgen van afspraken, PBS verder implementeren). Hierbij is behoefte aan ondersteuning (opfrissen PBS, studiedagen, persoonlijke ondersteuning) en ervaringen delen (delen informatie/ervaringen met collega's en andere PBS-scholen).

Leerlingen, leerkrachten en database bevestigen dat het schoolplein een ruimte is waar veel incidenten plaatsvinden. Het aantal incidenten is evenredig aan de tijdsduur dat de kinderen op het plein zijn (§4.4.2). Het is raadzaam interventies te nemen om het aantal gedragsincidenten op het schoolplein terug te dringen en het gevoel van veiligheid bij de kinderen te vergroten. Het is belangrijk dat kinderen weten wat er van hen verwacht wordt op de verschillende plekken op school, dat iedereen dezelfde verwachtingen heeft en dat gewenst gedrag positief bekrachtigd wordt (Golly & Sprague, 2009; Newcomer et al., 2009; Sprague & Horner, 2006). Gewenst gedrag moet actief aangeleerd worden (Sugai & Horner, 2009). Daardoor leren de kinderen hoe het gedrag behorende bij de gedragsverwachting eruit ziet.

De onderzoeker adviseert het team de gedragsverwachtingen voor het schoolplein aan te leren. Deze zijn door de leerlingen het minst 'geheel' bekend (figuur 6). Beloon het gewenste gedrag op het schoolplein daarbij, zodat gewenst gedrag meer vertoond gaat worden. 'Beloningen' wordt het meest aangegeven waardoor de leerling weet wat de verwachtingen zijn (figuur 8). De leerlingen geven aan dat ze beloning positief vinden werken (figuur 13).

Van Lieshout (2002) wijst erop dat het goed voorbereiden op nieuwe situaties en overgangen, en positieve aandacht de hoekpilaren zijn onder de aanpak van een kind. Hierdoor ontstaat een veilig en voorspelbaar klimaat waarin gewenst gedrag wordt beloond en ongewenst gedrag wordt omgebogen (Golly & Sprague, 2009; Hieneman, Dunlap & Kidcaid, 2005).

In de database kan bijgehouden worden welk effect deze interventies hebben.

5.3.2 De database

Het is belangrijk PBS constant te evalueren (Sugai & Horner, 2009). Regelovertredend gedrag wordt in een database bijgehouden. Het PBS-team monitort en evalueert de resultaten niet op basis van gevoel, maar op basis van de gegevens in de database.

Omdat de gegevens gesommeerd in een Excel bestand worden weggeschreven, is de huidige database van Het Mozaïek statisch. Hierdoor is analyse alleen mogelijk voor de gesommeerde situaties.

De onderzoeker adviseert de database dynamisch te maken (gegevens van de registratie gedragsincidenten één op één in te voeren) zodat er flexibel analyses gemaakt kunnen worden. Aan de hand van de data kan gezien worden op welke plekken, voor welk probleemgedrag, in welke groepen en voor welke leerlingen er (extra) interventies nodig zijn. Daarnaast kan de database ook gebruikt worden om de effectiviteit en efficiëntie van de interventies te meten en richting te geven aan de besluitvorming (Dunlap et al., 2009; Newcomer et al., 2009).

Voor een accurate database is het noodzakelijk dat het team de gedragsincidentenbriefjes consequent en volledig invult. Hiernaar wordt ook verwezen bij behoeften leerkrachten bij werken met PBS (§4.3).

De onderzoeker raadt aan het team regelmatig een overzicht van de data te geven. Dit komt ook naar voren in het 'Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support' bij vraag 29 *'Het hele team krijgt regelmatig, d.w.z. minstens eens per maand, overzichten van deze gegevens'* en bij vraag 30 *'Regelmatig worden strategieën en besluiten over interventies geëvalueerd (minstens eens per kwartaal) op basis van gegevens over gedrag'* (§4.1.4). Volgens Sugai en Horner (2009) is het geregeld delen van data met het team een sleutel tot bestendigheid. Het erkent het team in wat er goed gedaan wordt en wat werkt.

Op Het Mozaïek worden alle gedragsincidenten over één kam geschoren, ongeacht het probleemgedrag (bijv. plagen of fysieke agressie) en ongeacht de maatregel(en) (bijv. een schrijfstaf of een schorsing). Elk incident telt even zwaar. Om beter de data te kunnen analyseren en hierop in te kunnen spelen, zou ook hiernaar gekeken moeten kunnen worden.

Het verminderen/vermeerderen van incidenten in een maand kan ook veroorzaakt worden door een vakantie in een maand. Om dit af te vangen zou gekeken kunnen worden naar het aantal incidenten in de maand in verhouding tot het aantal schooldagen in die maand. Hierdoor kunnen de maanden beter vergeleken worden.

Na de verhuizing zijn er twee bijzonderheden te constateren in de database in de maand april 2011. De onderzoeker raadt aan de database goed in de gaten te houden om te kijken of deze incidenten zich vaker voor gaan doen:

1. In april 2011 vinden de eerste twee incidenten bij de toiletten plaats. De toiletten zaten op de oude locatie bij de klas. Nu bevinden de toiletten zich aan het einde van de gang en maken drie klassen gebruik van dezelfde toiletten.

Bij de ervaringen van de leerkrachten met PBS wordt verwezen naar de toiletten in de toelichting:

- “De toiletten in dit nieuwe gebouw zijn te ver uit het zicht van de leerkrachten. Er gebeurt teveel als er geen direct toezicht is op de kinderen. Hier ligt nog wel een stuk werk”.
- “Probleemgedrag dat ik ervaar na de invoer van PBS in en bij de toiletten 'geheel'. Ligt niet aan PBS, maar aan het nieuwe gebouw. Je kunt geen toezicht houden”.

Bij het ‘Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support’ bij het onderdeel ‘Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau’ bij vraag 16 ‘*Gangen, plein en andere gemeenschappelijke ruimtes kunnen goed in de gaten worden gehouden*’ hebben twee leerkrachten erbij geschreven “de toiletten”.

Een leerkracht schrijft bij de behoeften leerkrachten bij werken met PBS: “Het gedrag in de gangen/toiletten belonen zodat het daar ook beter zal gaan. Nu is het: uit het oog, uit het hoofd”.

2. Opvallend is dat in april 2011 de meeste leerlingen betrokken zijn bij incidenten op het schoolplein in de periode 10.00-11.00 (§4.4.2 en §5.2.5).

In de database kan gecontroleerd worden of deze incidenten zich vaker gaan voordoen. Indien dit het geval is, kunnen de data geanalyseerd worden om te onderzoeken of er een trend ontdekt kan worden (bijv. wanneer, bij welke kinderen en/of welke leerkrachten de voorvallen optreden). Naar aanleiding hiervan kunnen interventies genomen worden om deze incidenten te voorkomen. In de database kan geanalyseerd worden wat de effecten zijn van de interventies.

5.3.3 Vervolgonderzoek

- Mede door de verhuizing en de te korte periode (september 2009 t/m april 2011) is er in de database geen duidelijke trend zichtbaar. Hierdoor kunnen in dit onderzoek geen uitspraken gedaan worden over de effecten van PBS op Het Mozaïek gebaseerd op de data. Dit zal over een langere periode bekeken moeten worden. In deze periode kan PBS verder geïmplementeerd worden en de leerkrachten kunnen zich PBS meer eigen maken. Hoe hoger de graad van implementatie van PBS, hoe groter de wisselwerking met het verminderen van probleemgedrag (Sørli & Ogden, 2007).
- Daarnaast zou het onderzoek uitgebreid kunnen worden naar de leerlingen van de onder- en middenbouw. De vragenlijst voor de leerlingen zou dan aangepast moeten worden, rekening houdend met de leeftijd en de beleavingswereld van de leerlingen.
- Ook zou het onderzoek uitgebreid kunnen worden naar de ouders. Wat zijn de ervaringen van de ouders met PBS?
- In verschillende onderzoeken (Horner et al., 2010; Putnam et al., 2006; Lassen et al., 2006) wordt een relatie gevonden tussen het verminderen van probleemgedrag en het bereiken van betere leerprestaties van de leerlingen. Dit zou ook onderzocht kunnen worden. Aangetekend moet worden dat de invloed van PBS lastig te beoordelen zal zijn, omdat er meerdere projecten tegelijkertijd op Het Mozaïek lopen die invloed kunnen hebben op de leerprestaties.

PBS is een dynamisch geheel en afhankelijk van veel factoren (zoals een verhuizing, een teamlid die van baan verandert, etc.). Dit onderzoek is een momentopname. Het is belangrijk dat Het Mozaïek PBS zorgvuldig blijft volgen om een genuanceerd beeld te krijgen van de implementatie en de effecten van PBS.

Literatuurlijst

- Algozzine, B., & Algozzine, K. M. (2009). Facilitating academic achievement through schoolwide positive behavior support. In W. Sailor, G. Dunlap, G. Sugai, & R. H. Horner (Eds.), *Handbook of positive behavior support* (pp. 521–550). New York: Springer.
- Boekaerts, M., & Simons, P. R. (1995). *Leren en instructie; Psychologie van de leerling en het leerproces* (pp. 223-257). Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Bohanon, H., Goodman, S., & McIntosh, K. (2009). *Integrating Academic and Behavior Supports Within an RtI Framework*. . Gevonden op 17 maart 2011, op <http://www.rtinetwork.org/learn/behavior/integrating-behavior-and-academic-supports-general-overview>.
- Doef, P. L. M. van der (2004). Orthopedagogische theorievorming: Systematiek van vraagstellingen. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 43 (4), 154-172.
- Dunlap, G., Sailor W., Horner, R. H., & Sugai, G. (2009). Overview and history of positive behavior support. In W. Sailor, G. Dunlap, G. Sugai, & R. H. Horner (Eds). *Handbook of Positive Behavior Support* (pp. 3-16). New York: Springer.
- EuroPBS (n.d.). Gevonden op 5 maart 2011, op http://www.onderwijscentrum.vu.nl/nl/Images/EuroPBS_tcm90-201963.doc.
- Golly, A., & Sprague, J. (2009). *Positive Behavior Support- goed gedrag kun je leren! Doelmatige strategieën voor in de school*. Huizen: Pica.
- Hieneman, M., Dunlap, G., & Kidcaid, D. (2005). Positive Support Strategies for Students with Behavioral Disorders in General Education Settings. *Psychology in the Schools*, 42 (8), 779-794.
- Hoofdakker van den, B.J. (2003). Structuur bieden en regels stellen. In Veen van der-Mulders, L., Serra, M., Hoofdakker van den, B. J., & Minderaa, R. B. (Eds.) *Sociaal onhandig. De opvoeding van kinderen met PDD-NOS en ADHD* (pp. 99-109). Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Horner, R. H., Sugai, G., & Anderson, C. M. (2010). Examining the evidence base for school-wide positive behavior support. *Focus on Exceptionality*, 42 (8), 1-14. Gevonden op 30 januari 2011, op <http://www.dropoutprevention.org/effective-strategies/systemic-renewal/resources>.
- Horner, R. H., Sugai, G., Smolkowski, K., Eber, L., Nakasato, J., Todd, A. W., & Esperanza, J. (2009). A Randomized, Wait-List Controlled Effectiveness Trial Assessing School-Wide Positive Behavior Support in Elementary Schools. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 11 (3), 133-144.
- Horner, R. H., Sugai, G., & Vincent, C. (2008). *School-wide Positive Behavior Support: Investing in Student Success*. Gevonden op 17 maart 2011, op <http://ici.umn.edu/products/impact/182/over2.html>.
- Koomen, H. M. Y., & Thijs, J. T. (2004). Sociaal emotioneel functioneren en de leerkracht-leerling relatie. *Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, orthopedagogiek en kinderpsychiatrie*, 6, 62-81. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Lassen, S. R., Steele, M. M., & Sailor, W. (2006). The Relationship of School-Wide Positive Behavior Support to Academic Achievement in an Urban Middle School. *Psychology in the Schools*, 43 (6), 701-712.
- Lewis, T. Ph. D. (2010). *The Road Not Taken: Making a Difference in Students Lives*. Gevonden op 3 maart 2011, op <http://www.swpbs.nl/files/403/keynotepresentatietimlewis.pdf>.
- Lieshout, T. van (2002). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Marzano, R. J. (2007). *Wat werkt op school*. Vlissingen: Bazalt.
- Michigan Department of Education (2010). *School-wide PBS Implementation Guide 2010*. Gevonden op 1 maart 2011, op http://www.michigan.gov/documents/mde/SchoolwidePBS_264634_7.pdf.
- Nelen, M. (2010). *Gedragsproblemen op school; De pedagogische kwaliteit van SWPBS*. Gevonden op 15 januari 2011, op [http://www.windesheim.nl/CDL/files/10028/1004/22288%20110207%20gedragsproblemen%20op%20school%20\(monique%20nelen\).pdf](http://www.windesheim.nl/CDL/files/10028/1004/22288%20110207%20gedragsproblemen%20op%20school%20(monique%20nelen).pdf).
- Newcomer, L., Colvin, G., & Lewis, T. J. (2009). Behavior Supports in Nonclassroom Settings. In W. Sailor, G. Sugai, R. H. Horner, & G. Dunlap (Eds.), *Handbook of Positive Behavior Support* (pp. 497–520). New York: Springer.

- Onderwijsraad (2010). *De school en leerlingen met gedragsproblemen*. Den Haag: Onderwijsraad. Gevonden op 15 februari 2011, op <http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/569/documenten/school-en-leerlingen-met-gedragsproblemen.pdf>.
- Pameijer, N., Beukering, T., van & Lange, S. de (2009). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam. Samen met collega's leerlingen en ouders aan de slag*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Ploeg, D. van der (1997). *Gedragsproblemen; ontwikkelingen en risico's* (pp. 56-78). Rotterdam: Lemniscaat.
- Putnam, R., Horner, R. H., & Algozzine, R. (2006). Academic Achievement and the Implementation of School-wide Behavior Support, *Positive Behavioral Interventions and Supports Newsletter*, 3 (1) Gevonden op 21 maart 2011, op http://www.pbis.org/pbis_newsletter/volume_3/issue1.aspx.
- Rathel, J. M., Drasgow, E., & Christle, C. C. (2008). Effects of supervisor performance feedback on increasing preservice teacher's positive communication behaviors with students with emotional and behavioral disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 16, 67-77.
- Richter, M. (2008). *SW-PBS and Response to Intervention: Making Best Use of Our Resources*. Gevonden op 2 maart 2011, op www.pbissmissouri.org/archives/tier2/RTI_Overview_MMR_4_18_10.doc.
- Ross, S. W., & Horner R. (2007). Teacher Outcomes of School-Wide Positive Behavior Support. *Teaching Exceptional Children Plus*, 3 (6). Gevonden op 1 februari 2011, op <http://escholarship.bc.edu/education/tecplus/vol3/iss6/art6>.
- Sailor, W., Stowe, M. J., Turnbull, H.R., & Kleinhammer-Tramill, P. J. (2007). A Case for Adding a Social-Behavioral Standard to Standards-Based Education With Schoolwide Positive Behavior Support as Its Basic. *Remedial and Special Education*, 28 (6), 366-376.
- Scott, T. M., & Martinek, G. (2006). Coaching Positive Behavior Support in School Settings; Tactics and Data-Based Decision Making. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 8 (3), 165-173.
- Simonsen, B., Sugai, G., & Negron, M. (2008). Schoolwide Positive Behavior Supports; Primary Systems and Practices. *Teaching Exceptional Children*, 40 (6), 32-40.
- Sørli, M. (2010). *Doing SWPBS in Norway. Implementation and Outcomes of the PALS Model*. Gevonden op 3 maart 2011, op <http://www.swpbs.nl/files/405/keynotemarieannsorly.pdf>.
- Sørli, M., & Ogden, T. (2007). Immediate Impacts of PALS: A schoolwide multi-level programme targeting behaviour problems in elementary school. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51 (5), 471-492.
- Sprague, J. R., & Horner, R. H. (2006). Schoolwide positive behavior supports. In S. R. Jimerson & M. J. Furlong (Eds.), *The handbook of school violence and school safety: From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Gevonden op 12 februari 2011, op <http://notendur.hi.is/ingvars/agi/Greinar/Sprague%20%20Horner%20PBS%20paper.pdf>.
- Sprague, J., Stieber, S., Smith, S. Rusby, J., & Biglan, A. (submitted). *An analysis of two methods for assessing intervention fidelity of School-Wide PBS*. Eugene, OR: University of Oregon.
- Stevens, L. (2002). *Zin in leren, afscheidsschool*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Stevens, L. (2004). *Zin in school*. Amersfoort: CPS.
- Sugai, G. (2011). *SWPBS Fidelity & Sustainability*. Gevonden op 7 maart 2011, op http://www.pbis.org/common/pbisresources/presentations/AlignSysimprove_Feb_28_2011.pdf.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2009). Defining and describing schoolwide positive behavior support. In Sailor, W., Dunlap, G., Sugai, G. & R. Horner (Eds.) *Handbook of Positive Behavior Support* (pp. 307-326). New York: Springer.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2008). What We Know and Need to Know about Preventing Problem Behavior in Schools. *Exceptionality*, 16, 67-77.
- Sugai, G., & Horner, R. H. (2006). *School-wide Positive Behavior Support: Basics*. Gevonden op 12 februari 2011, op http://cmsweb1.loudoun.k12.va.us/50990419143321/lib/50990419143321/A_school-wide_pbs_-_primayr-universal_interventions.doc
- Tobin, T. J., (2006). *Positive Behavior Support Systems: Value added from use of the School Wide Information System*. Gevonden op 12 februari 2011, op <http://pages.uoregon.edu/ttobin/positive2.pdf>.
- Torrance, K. (2010). Omgaan met gedragsproblemen in het onderwijs. *Remediaal 10(6)*, 26-30. Gevonden op 20 januari 2011, op <http://www.onderwijsraad.nl/artikelen/artikelen/2010/omgaan-met-gedragsproblemen-in-het-onderwijs/item334>.

- U.S. Department of Education (2010). *Implementation Blueprint and Self-Assessment Positive Behavioral Interventions and Supports*. Gevonden op 5 maart 2011, op http://www.pbis.org/common/pbisresources/publications/SWPBS_ImplementationBlueprint_vSep_23_2010.pdf.
- Walker, B., Cheney, D., Stage, S., & Blum, C. (2005). Schoolwide screening and positive behavior supports: Identifying and supporting students at risk for school failure. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 7(4), 194-204.
- Wasilewski, Y., Gifford, B., & Bonneau, K. (2008). *Evaluation of the School-wide Positive Behavioral Support; Program in Eight North Carolina Elementary Schools*.

Bijlage 1 - Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support

Zelfbeoordelingsonderzoek van Positive Behavior Support

School:

Datum:

Functie

☐ Administratief	☐ Leerkracht	☐ Stagiair	☐ Remedial Teacher
☐ Onderwijsassistent	☐ Ouders	☐ Leerling	☐ Anders:
☐ Onderwijsondersteunend personeel	☐ Intern Begeleider/ Zorgcoördinator		
☐ Directie			

1 = geregeld 2 = wordt aan gewerkt 3 = niet geregeld

Positie van de school	1	2	3	prioriteit
1. Een representatief PBS-team is gevormd om de implementatie van het programma te leiden en de effectiviteit te meten				
2. Onderwijsondersteunend personeel van de school is actief lid van het PBS-team				
3. Het schoolpersoneel (80% of meer) heeft ermee ingestemd mee te werken aan verbetering van het omgaan met gedrag door gedragsondersteunende programma's te implementeren, te steunen en te gebruiken				
4. Er is een actieplan met duidelijke doelstellingen ontwikkeld om de handhaving van gedragsregels op school te verbeteren				
5. Er is een budget voor gedragsondersteuning om leerlingen (en leerkrachten) te belonen en materialen aan te schaffen				

Onderwijs en interventie van gedrag op schoolniveau	1	2	3	prioriteit
6. Er zijn drie basisregels/verwachtingen t.a.v. goed gedrag geformuleerd (bijv: wij zorgen voor veiligheid, wij zijn respectvol en wij zijn verantwoordelijk)				
7. Deze regels/verwachtingen zijn geformuleerd voor verschillende situaties, m.a.w. wat betekent veilig, verantwoordelijk en respectvol gedrag op het schoolplein, in de gemeenschappelijke ruimte, in de gangen enz.				
8. Er zijn lesplannen ontwikkeld om de regels ten aanzien van goed gedrag in alle schoolsituaties te onderwijzen				
9. In alle ruimtes van de school (zoals de klassen, gangen, gymlokaal enz.) zijn gedragsregels zichtbaar				
10. Het hele team is getraind in het onderwijzen van gewenst gedrag				
11. De leerkrachten onderwijzen gewenst gedrag				
12. Gewenst gedrag ten aanzien van gedragsregels wordt minimaal tien keer per jaar aangeleerd en herhaald				

13. In iedere ruimte wordt minimaal een keer per jaar onderwezen wat gewenst gedrag op die plaats is				
14. Tijdens de pauzes en voor en na school zijn er teamleden op het plein, in de gangen en andere gemeenschappelijke ruimtes aanwezig om toezicht te houden				
15. Voor alle gemeenschappelijke ruimtes bestaat een systeem van positieve ondersteuning				
16. Gangen, plein en andere gemeenschappelijke ruimtes kunnen goed in de gaten worden gehouden				
17. Er bestaat een systeem om kleinere gedragsproblemen die zich in de gemeenschappelijke ruimtes voordoen, aan te pakken				
18. Er bestaat een systeem om ernstige gedragsproblemen die zich in de gemeenschappelijke ruimtes voordoen, aan te pakken				
19. Plaatsen waar leerlingen niet mogen komen, zijn duidelijk aangegeven en dit is aan leerkrachten en leerlingen verteld				

Herkennen en belonen van goed gedrag	1	2	3	prioriteit
20. Er is een systeem van algemene regels geformuleerd voor het herkennen en belonen van gewenst gedrag				
21. Het team steunt en gebruikt consequent het afgesproken systeem onder alle omstandigheden				
22. Het team probeert tegenover iedere berisping/ negatieve correctie vier positieve interacties te stellen				

Omgaan met probleemgedrag	1	2	3	prioriteit
23. Probleemgedrag is duidelijk gedefinieerd en aan alle leerlingen uitgelegd				
24. De consequenties van probleemgedrag zijn duidelijk gedefinieerd en aan de leerlingen verteld				
25. Het team corrigeert leerlingen met probleemgedrag consequent				
26. Het team gebruikt steeds dezelfde consequentie voor hetzelfde probleemgedrag				

Op gegevens gebaseerde besluitvorming	1	2	3	prioriteit
27. Data-based gegevens worden systematisch verzameld om ze bij de besluitvorming te betrekken				
28. Gegevens worden regelmatig, d.w.z. minstens eens per maand, door het PBS-team verzameld en samengevat				
29. Het hele team krijgt regelmatig, d.w.z. minstens eens per maand, overzichten van deze gegevens				
30. Regelmatig worden strategieën en besluiten over interventies geëvalueerd (minstens eens per kwartaal) op basis van gegevens over gedrag				

Het handhaven van gedragsregels in de klas	1	2	3	prioriteit
31. De school gebruikt bepaalde systemen om de gedragsregels in de klas te handhaven				
32. Overgangen naar andere vakken in de klas, naar andere activiteiten en naar andere ruimtes binnen de school zijn gepland en aan de leerlingen bekendgemaakt en verlopen ordelijk				

Ondersteuning individuele leerlingen	1	2	3	prioriteit
33. Leerkrachten kunnen makkelijk assistentie krijgen voor de leerling met probleemgedrag in hun groep				
34. Gedragsbeoordelingen worden gebruikt om vast te stellen in hoeverre een leerling probleemgedrag vertoont				
35. Het zorgteam reageert zo snel mogelijk (d.w.z. binnen een week) op een hulpvraag over een leerling met probleemgedrag				
36. Leerkrachten zijn getraind in en maken gebruik van effectieve methoden om te voorkomen dat probleemgedrag uit de hand loopt				
37. Leerkrachten zijn getraind in het maken van gedragsfunctieanalyses, pedagogische handelingsplannen en het toepassen van de juiste interventies bij leerlingen met terugkerend probleemgedrag				

Ondersteuning van en samenwerking met het gezin	1	2	3	prioriteit
38. Ouders zijn actief betrokken bij het handhaven van gedragsregels op school				
39. De school heeft een vaststaand programma voor regelmatig, positief contact met de gezinnen van de leerlingen				
40. Minimaal één ouder is lid van het PBS-team				

Bijlage 2 - Vragenlijst leerkracht

Beste collega's,

In het schooljaar 2009-2010 is PBS ingevoerd op Het Mozaïek in de 'openbare ruimten' (het schoolplein, de gangen, de toiletten, de bibliotheek, de kleedkamers bij de gymzaal en de gymzaal). In het schooljaar 2010 – 2011 heeft PBS een vervolg gekregen in de klassen.

Er wordt nu een jaar met PBS op Het Mozaïek gewerkt. Voor mijn afstudeerwerkstuk van de Master SEN opleiding, is het interessant om een overzicht te krijgen van de ervaringen van alle leerkrachten en de leerlingen van de bovenbouw van Het Mozaïek. De resultaten zal ik naar u terugkoppelen. In het onderzoeksverslag zullen aanbevelingen worden gedaan om, daar waar nodig, PBS bij te kunnen stellen

Daarom verzoek ik u om bijgaande vragenlijst over PBS in de 'openbare ruimtes', in te vullen en voor het eind van de bijeenkomst weer in te leveren. Mijn excuus voor het extra werk dat ik u bezorg in deze toch al drukke periode.

Wilt u s.v.p. de groep invullen waarin u (de meeste dagen) werkzaam bent. De gegevens verwerk ik per bouw en voor het gehele team.

Aan alle leerkrachten het verzoek deel A van de vragenlijst in. De leerkrachten van BB1, BB2, BB3 en BB4 worden verzocht ook deel B in te vullen.

Wilt u bij de vragen het antwoord aankruisen dat het beste uw mening weergeeft. Zet alleen een kruis **in** de hokken, **niet tussen twee hokken in**.

Heeft u een opmerking over de stellingen of vragen, gebruik dan de ruimte voor toelichting aan het einde van een blok vragen. Maak daar vooral gebruik van, dit geeft het onderzoek een vollediger beeld.

Alvast hartelijk bedankt voor de medewerking!

Met vriendelijke groet,

Marja Broks

Deel A

Groep:

Wat zijn de ervaringen van de leerkrachten met PBS?

I – Kenmerken PBS Geef een reactie op deze kenmerken	Niet	Deels	Geheel
1. De kenmerken van PBS zijn:			
➤ 1a. PBS is toepasbaar in de praktijk.			
De mate waarin dit kenmerk aanwezig is:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin dit kenmerk invloed heeft op mijn handelen:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin het werken met PBS aan dit kenmerk voldoet:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1b. PBS werkt preventief (voorkomend).			
De mate waarin dit kenmerk aanwezig is:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin dit kenmerk invloed heeft op mijn handelen:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin het werken met PBS aan dit kenmerk voldoet:			
Licht de keuze beknopt toe:			

I – Kenmerken PBS (vervolg) Geef een reactie op deze kenmerken	Niet	Deels	Geheel
➤ 1c. PBS bevordert het vertonen van gewenst gedrag.			
De mate waarin dit kenmerk aanwezig is:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin dit kenmerk invloed heeft op mijn handelen:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin het werken met PBS aan dit kenmerk voldoet:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1d. PBS maakt de schoolomgeving voorspelbaar.			
De mate waarin dit kenmerk aanwezig is:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin dit kenmerk invloed heeft op mijn handelen:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin het werken met PBS aan dit kenmerk voldoet:			
Licht de keuze beknopt toe:			

I – Kenmerken PBS (vervolg) Geef een reactie op deze kenmerken	Niet	Deels	Geheel
➤ 1e. PBS leidt tot een positief schoolklimaat.			
De mate waarin dit kenmerk aanwezig is:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin dit kenmerk invloed heeft op mijn handelen:			
Licht de keuze beknopt toe:			
De mate waarin het werken met PBS aan dit kenmerk voldoet:			
Licht de keuze beknopt toe:			

II - Ervaringen PBS Hoe ervaart u PBS?	Niet	Deels	Geheel
1a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS op het schoolplein:			
1b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS op het schoolplein:			
2a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS in de gangen:			
2b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS in de gangen:			
3a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS in en bij de toiletten:			
3b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS in en bij de toiletten:			
4a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS in de bibliotheek:			
4b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS in de bibliotheek:			
5a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS in de kleedkamers bij de gymzaal:			
5b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS in de kleedkamers bij de gymzaal:			
6a. De mate waarin ik probleemgedrag ervoer voor de invoering van PBS in de gymzaal:			
6b. De mate waarin ik probleemgedrag ervaar na de invoering van PBS in de gymzaal:			
7. De mate waarin ik merk dat de gedragsverwachtingen van PBS de leerlingen helpen om gewenst gedrag aan te leren:			
8. De mate waarin ik merk dat ik met behulp van PBS invloed kan uitoefenen op gewenst gedrag:			
9. De mate waarin ik merk dat belonen gewenst gedrag bekrachtigt:			
10. De mate waarin ik bevestigend zou antwoorden als mij nu gevraagd wordt of we op onze school PBS zullen invoeren:			
Ruimte voor toelichting: Wat wilt u nog meegeven over PBS en gedrag van leerlingen?			

Welke invloed heeft PBS op het werk van de leerkrachten?

III - Invloed PBS op werk Geef reactie op deze invloed op werk	Niet	Deels	Geheel
1. PBS heeft de volgende invloed op mijn werk:			
➤ 1a. Door PBS is duidelijker wat er van mij verwacht wordt:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1b. Door PBS ben ik meer betrokken:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1c. Mijn werk is door PBS minder stressvol:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1d. PBS werkt motivatieverhogend:			
Licht de keuze beknopt toe:			
➤ 1e. Door PBS ontstaat een prettiger werkklimaat:			
Licht de keuze beknopt toe:			

Wat zijn de behoeften van de leerkrachten bij het werken met PBS?

IV – Behoeften PBS

Vul de zinnen aan

1. Deze onderdelen van PBS wil ik nog uitbreiden:

Daarbij heb ik behoefte aan informatie / ondersteuning / enz.

Ruimte voor toelichting: Wat wilt u nog meegeven over behoeften leerkrachten PBS?

Dit wil ik nog schrijven over PBS:

Dit was deel A. De vragenlijst is klaar voor de leerkrachten van de onder- en middenbouw. Hartelijk bedankt voor het invullen!

De leerkrachten van BB1, BB2, BB3 en BB4 a.u.b. ook deel B van de vragenlijst invullen.

Deel B

Welke invloed heeft PBS op het gedrag van de leerlingen in de bovenbouw volgens de leerkrachten in de bovenbouw?

V - Invloed PBS op gedrag leerlingen In hoeverre bent u het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen op het schoolplein.			
2. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen in de gangen.			
3. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen in en bij de toiletten.			
4. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen in de bibliotheek.			
5. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Ik vind dat de leerlingen uit mijn groep door PBS meer gewenst gedrag vertonen in de gymzaal.			
Ruimte voor toelichting bij ‘Invloed PBS op gedrag leerlingen’:			

Wat zijn de ervaringen met verwachtingen, veiligheid en beloningen van de leerlingen in de bovenbouw met PBS volgens de leerkrachten in de bovenbouw?

VI - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft verwachtingen In hoeverre bent u het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt op het schoolplein.			
2. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt in de gangen.			
3. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt in en bij de toiletten.			
4. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt in de bibliotheek.			
5. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Door PBS weten de leerlingen uit mijn groep wat er van hun verwacht wordt in de gymzaal.			
7. De leerlingen uit mijn groep weten wat er van hun verwacht wordt door: (meerdere kruisjes mogelijk) ☐ de PBS-lessen ☐ de rollenspellen ☐ de posters ☐ de beloningen ☐ de leerkrachten ☐ anders, namelijk			

VII - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft veiligheid In hoeverre bent u het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger op het schoolplein.			
2. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger in de gangen.			
3. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger bij de toiletten.			
4. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger in de bibliotheek.			
5. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Door PBS voelen de leerlingen uit mijn groep zich veiliger in de gymzaal.			

VIII - Ervaringen leerlingen PBS wat betreft beloningen In hoeverre bent u het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Alle leerlingen uit mijn groep hebben de laatste week een beloning gekregen.			
2. Alle leerlingen uit mijn groep weten waarom ze een beloning hebben gekregen.			

Ruimte voor toelichting bij 'Ervaringen leerlingen PBS wat betreft verwachtingen, veiligheid en beloningen':

Bedankt voor het invullen van de lijst!

Bijlage 3 - Vragenlijst leerling

Hallo jongens en meisjes uit de groepen BB1, BB2, BB3 en BB4,

Juf Marja is bezig met een opleiding. Voor de opleiding gaat juf Marja onderzoek doen naar PBS. Vorig jaar zijn we op school begonnen met PBS. Juf Marja wil graag weten wat jullie van PBS vinden. Daarover gaat zij jullie wat vragen stellen.

Juf Marja gaat met jullie samen de vragen beantwoorden. Het zijn vragen over PBS in de ‘openbare ruimtes’. Dat zijn het schoolplein, de gangen, de toiletten, de bibliotheek, de kleedkamers bij de gymzaal en de gymzaal.

Als de kinderen uit BB1, BB2, BB3 en BB4 de vragen hebben beantwoord, bekijkt juf Marja wat jullie van PBS vinden. Deze antwoorden vergelijkt zij met de antwoorden van jullie meesters en juffen.

Juf Marja

Eerst een voorbeeld.

In de vragenlijst staan vragen die je kunt beantwoorden met

Niet	Deels	Geheel
------	-------	--------

Wil je bij de vragen één antwoord aankruisen dat naar jouw mening het beste is. Zet alleen een kruisje **in** de hokjes, **niet tussen twee hokjes in**.

Kijk niet op het werk van anderen en laat anderen niet op jouw werk kijken, het gaat om jouw mening.
Er zijn geen foute antwoorden.

Voorbeeldvragen Ben je het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
7. Ik vind vakantie fijn.			
8. Ik eet graag patat.			

Ervaringen met PBS

I – Verwachting Ben je het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Ik weet wat er van mij verwacht wordt op het schoolplein.			
2. Ik weet wat er van mij verwacht wordt in de gangen.			
3. Ik weet wat er van mij verwacht wordt in en bij de toiletten.			
4. Ik weet wat er van mij verwacht wordt in de bibliotheek.			
5. Ik weet wat er van mij verwacht wordt in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Ik weet wat er van mij verwacht wordt in de gymzaal.			
7. Ik weet wat er van mij verwacht wordt door: (meerdere kruisjes mogelijk) ☐ PBS-lessen ☐ rollenspellen ☐ posters ☐ beloningen ☐ leerkrachten ☐ anders, namelijk			

II – Veiligheid Ben je het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Ik voel mij veilig op het schoolplein.			
2. Ik voel mij veilig in de gangen.			
3. Ik voel mij veilig in en bij de toiletten.			
4. Ik voel mij veilig in de bibliotheek.			
5. Ik voel mij veilig in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Ik voel mij veilig in de gymzaal.			

III – Beloningen Ben je het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Ik heb de laatste week een beloning gekregen.			
2. Ik heb een beloning gekregen omdat: (meerdere kruisjes mogelijk) ☐ ik een ander hielp ☐ ik gebruikte het materiaal waarvoor het bedoeld is ☐ ik hield mijn handen en voeten bij mezelf ☐ ik liep rustig en stil door de gang ☐ ik deed wat de leerkracht van mij vroeg ☐ ik weet niet waarom ☐ anders, namelijk			

Invloed van PBS op je gedrag

IV – Gedragsafspraken Ben je het met deze zin eens?	Niet	Deels	Geheel
1. Ik houd mij aan de gedragsafspraken op het schoolplein.			
2. Ik houd mij aan de gedragsafspraken in de gangen.			
3. Ik houd mij aan de gedragsafspraken in en bij de toiletten.			
4. Ik houd mij aan de gedragsafspraken in de bibliotheek.			
5. Ik houd mij aan de gedragsafspraken in de kleedkamers bij de gymzaal.			
6. Ik houd mij aan de gedragsafspraken in de gymzaal.			
7. Ik vind dat mijn klasgenoten zich houden aan de gedragsafspraken.			

Dit wil ik nog schrijven over PBS:

Bedankt voor het invullen van de lijst!

Bijlage 4 - Registratie Gedragsincidenten

Registratie Gedragsincident

Naam leerling: _____

Groep/klas: _____ Datum: _____ Tijd: _____

Ingevuld door: _____

Plaats	Klein probleemgedrag	Groot probleemgedrag
☐ klaslokaal ☐ schoolplein ☐ fietsenstalling ☐ gang/hal ☐ gymlokaal ☐ kleedkamer ☐ bibliotheek/mediatheek ☐ toilet ☐ taxi(bus) ☐ overblijf ruimte ☐ anders, nl:	☐ onacceptabel taalgebruik ☐ uitschelden ☐ obscene gebaren ☐ ruzie ☐ plagen ☐ ongehoorzaam/tegendraads ☐ moedwillig verstoren van activiteit ☐ misbruik van materiaal ☐ onacceptabele kleding ☐ onacceptabel gebruik digitale middelen ☐ anders, nl.	☐ verbale agressie (dreigen) ☐ pesten ☐ liegen/bedrog/spieken ☐ vechten ☐ fysieke agressie (eenzijdig) ☐ seksuele intimidatie ☐ gebruik/in bezit van tabak ☐ gebruik/bezit van drugs ☐ gebruik/bezit van alcohol ☐ ongeoorloofd verblijf buiten schoolterrein ☐ spelen met vuur ☐ materiële vernieling/vandalisme ☐ diefstal ☐ anders, nl.
Maatregel(en)		
☐ gesprek ☐ verlies van privilege ☐ time out/afzonderen ☐ nablijven/tijd inhalen ☐ wegsturen naar ☐ herstellen schade		
☐ taak doen ☐ schrijfstraf ☐ contact met ouder/verzorger ☐ schorsing ☐ anders, nl:		

Registratie Gedragsincident, versie 13-07-10 definitief

© 2010 PBS Nederland